اندیال خوشال

لیکوال

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ کال

Ketabton.com

محمد اسمعیل یون

سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

له ۱۳۷۱ څخه تر ۱۳۸۰ ل کال پورې په کابل پوهنتون، پښتو څانګه کې پر تدریسي چارو بوخت وم، په څو سمسترونو کې د خوشال پېژندنې مضمون د تدریس چارې ماته راسپارل شوې وې، خو د یادو کلونو په ترڅ کې دا مضمون چې په دوو سمسترونو کې تدریسېده،په متواتر ډول ماته نه و راسپارل شوی، نو ځکه خو د یو منظم تدریسي کتاب د لیکلو چارې برابرې نه شوې. ما د تدریس پر مهال اکثره د خوشال بابا په اړه له متفرقه اثارو، د بابا له خپلو اثارو او د نورو استادانو له هغو لکچرنوټونو څخه ګټه اخیسته، چې تر دې دمخه لیکل شوي وو او دا مهال زموږ په واک کې وو. یاد کلونه هغه مهال و، چې د ببلابېلو جګړو او نورو ډول ډول بندیزونو له امله پوهنتون لکه چې پخوا و او یا اوس دی، هسې او داسې نه و، نږدې ځلورنیم کلونه پوهنتون په مهاجرت او نږدې نور پنځه کلونه یې په بندیزونو کې تېر کړل. خو هغه وخت، کله چې هم د تدریس زمینه برابره شوې، له ماسره د خپل هر تدریسي مضمون لپاره د یوه تدریسي اثر د رامنځته کېدو هیله پیاوړې شوې ده، د خوشال پېژندنې مضمون د تدریس پر مهال ماته دا څرګنده شوه چې محصلین د خوشال د ژوندانه او مبارزو تر څنګ د هغه فکري نړۍ لید ته هم زیات لېوال دي. د ۱۳۷۹ل کال په لومړیو کې ما د خپلې علمي ترفیع (پوهنملۍ علمي رتبې) لپاره د (خوشال اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه) تر عنوان لاندې موضوع ثبت کړه. د پوهنتوني ترفیعاتو له قانون سره سم د یو کال په موده کې باید د ترفیع اثر بشپړ شي. د هغه وخت د حالاتو، ستونزو، بوختیاوو او تنګسیاوو په پام کې نیولو سره مې کله کله د ترفیع پر دې ټاکلې موضوع هم کار کاوه، نو کله چې د ترفیع ټاکلی وخت راورسېد، دا اثر هم د ترفیعاتو له غوښتنو سره سم بشپړ

محمد اسمعیل یون | سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو. د علمي ترفيع په توګه د دې اثر د تاکنې پر مهال، زما هدف دا و چې دا اثر تر ترفيع وروسته د يوه تدريسي او يا هم د يوه مرستندوى تدريسي اثر په توګه محصلينو ته وړاندې کړم، د تدريس په بهير کې د دې اثر اړانه او منځپانګه ورو ورو پسې بډايه او بيا به يې وروسته د يوه مناسب تدريسي کتاب په توګه چاپ کړم، خو د تېرو کلونو په بهير کې ما ته د ګڼو نورو عواملو او بوختياوو له امله د دې زمينه برابره نه شوه، چې يا پر دې اثر نور کار وکړم او نه هم د تدريس په بهير کې ما ته د خوشال پېژندنې مضمون را په برخه شي، چې په عملي ډګر کې د دې اثر نيمګړتيا پوره او کره کړم او د بشپړتيا لپاره يې کار وکړم، نو په دې خاطر نږدې اته کلونه دا اثر همداسې پاتې شو. اوس ځينې هغه ناچاپ کتابونه چې ما په دې اثر کې معرفي کړي و، چاپ شوي هم دي، لکه د سرمحقق عبدالله بختاني خدمتګار (خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک) او د مېرمن خديجه فيروزالدين (د خوشال ژوند او مبارزه)، سربېره پر دې سرمحقق زلمی هېوادمل د ((ننګيالی د زمانې)) په نامه يو اثر چې د خوشال پېژندنې په برخه کې يو ډېر پراخ، هراړخيز او شارح اثر ګڼل کېږي او تر دې دمخه د بابا په اړه نورو اثارو ته يې هم په کې اشاره کړې، ليکلی او چاپ کړی دی. له دې اثر څخه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د ۱۳۸۲او ۸۷ کلونو د ماستری پروګرام د محصلينو لپاره د خوشال پېژندنې مضمون د يوه تدريسي کتاب په توګه هم ګټه پورته کېده. دغه راز په تېرو څو کلونو کې د بابا د فکر او ژوند په اړه نورې په لسګونو ليکنې هم شوې او د بابا د ژوند د څلورسومې کليزې په وياړ په جرمني کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا يو نړيوال سيمينار هم جوړ شوی و او د بابا په اړه ځينې نور اثار هم چاپ شوي دي.

په دې شپو ورځو کې زه غواړم خپلې تېرې ليکنې او کړی کار يو ځل بيا له نظره تېر او ځينې ليکنې چاپ کړم، نو (د خوشال اند و ژوند ته يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتنه) اثر مې هم په دې لړ کې، د علمي ترفیع د یوې ټایپي نسخې له مخې کمپوز ته برابر کړ. دا اثر مې په نوې بڼه کمپوز کړ، په متن کې مې ګوتې ونه وهلې او د هغه وخت د شرایطو د یوه محصول اثر په توګه مې هماغسې پرېښود، چاپ مې ورته ځکه مناسب وګاڼه چې د خوشال بابا په باب چې هر څومره اثر ولیکل شي بیا به هم کم وي، د خوشال بابا په جامع فکر کې داسې څه شته چې هر څوک ترې خپل خپل تعبیر واخلي او یا هم بابا هر چا ته د هغه د ذوق مطابق یو فکر ډالۍ کړي. د چاپ بله اړتیا مې دا وګڼله چې لا اوس هم د ژبو او ادبیاتو پوهنځیو د پښتو څانګې لیسانس دورې ته د خوشال پېژندنې د یوه بشپړ تدریسي کتاب اړتیا ده، نو که دا اثر لږ تر لږه د یوه مرستندوی درسي اثر په توګه کار وکړي، زما یو هدف به ترلاسه شوی وي.

د تدریس په بهیر کې کېدی شي دا اثر بشپړ او د محصلینو اړتیا له دې اړخه تر یوه حده پوره کړي. نور نو خوشال داسې یو څوک نه دی چې څوک دې هغه په یو کتابګوټي، کتاب او یا هم څو کتابو، تشریح کړي او د هغه د فکر هر ژور لید ته دې ځان ورسوي، هر چا تر خپلې وسې د بابا اندوژوند ته یوه کتنه کړې، دا لړۍ به روانه وي او دا هم د همغو کتنو په لړۍ کې یوه کتنه ده.

((د خوشال بابا اندوژوند ته یوه کتنه)) څخه مې (اندیال خوشال) ته ځکه د اثر نوم ور بدل کړ چې د اندیال، (مفکر) خوشال د فکر څېړنې ته لا ډېره اړتیا ده.

سره له دې چې د بابا د شخصي، ټولنیز او سیاسي ژوندانه دهر ډګر څېړنه موږ ته د ژوند او روزګار ډېرې تجربې را په برخه کوي او دا برخه نورې نورې څېړنې ته هم اړتیا لري، په تېره بیا دا چې دا تجربې تراوسه پورې راغځېږي او تکرارېږي او موږ باید له هغو څخه پند واخلو، خو د بابا فکر داسې دی، چې دومره، بکر، تازه او نایاب دی چې د زمانې پوړۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګردونه يې ځلا او ښکلا ، موثريت او جذابيت کمولای نه شي ، موږ د بابا له فکر څخه نه يوازې د افغان ملت د يو معمار او بنسټګر عنصر په توګه کار اخيستلای شو ، بلکې د بابا فکر د بشري نړۍ د سوکالۍ لپاره داسې يو ځلند مشعل دی چې د نړۍ د هر وګړي ذهن او فکر روښانولای شي. د بابا په تفکر کې داسې ستر مضمونونه، رازونه او ګنجونه پټ دي چې هغه جغرافيايي او موسمي بريدونه نه پېژني او ((انسان)) د ((انسان)) په توګه ورڅخه ګټه اخيستلای شي، نو ځکه خو زه د يوه وړانديز په توګه ټينګار کوم چې زموږ د انديال (مفکر) بابا د فکر خزانه بايد لا وپلټل شي او لا وشنل شي.

د همداسې ارمان د پوره کېدو په هيله
پوهندوی محمد اسمعيل يون
ارګ- د جمهوري رياست ودانۍ،کابل- افغانستان
۱۳۸۷ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د خوشال بابا پېژندګلوي

الف- ژوند: خوشال خان پر (۱۰۲۲) هـ ق کال چې له (۱۶۱۳ میلادي کال) سره سمون خوري، د اکوړي په سرای کې زېږېدلی دی. خپله خوشال خان هم همدا نېټه په خپل یو بیت کې ثبت او د هغې یادون یې کړی دی:

د هجرت زر دوه ویشت سن و
چې زه راغلم په جهان

خوشال خان د شهبازخان زوی، د یحیی خان لمسی او د ملک اکوړي کړوسی و. خوشال په خپله یوه قصیده کې خپل غور نیکه(ملک اکوړي) پورې خپله پېژندنه داسې کړې ده:

زه خوشال د شهباز خان یم — چې تورزن یم کان په کان
شهبازخان د یحیی خان — چې بل نه و هسې ځوان
یحیی خان د اکوړي و — چې په توره شو (سلطان)
د اکبر پادشاه په دور — شو د خپل ولس تورخان
د هجرت زر دوه ویشت سن و — چې زه راغلم په جهان
د هغه دور بادشاه و — قدردان شاه جهان
د پلار ځای و ما راکړ — په ولس شوم حکمران(1)

خو نسبنامه چې د خوشال بل منثور اثر دی او لومړی ځل افضل خان په تاریخ مرصع کې ځی کړی او بیا په مستقل ډول هم چاپ شوی دی، خوشال خپله پېژندګلوي په ترتیب سره په (شلم) پښت خرښبون بابا، ته رسولې ده.

خوشال په نسبنامه کې وايي:

((خوشال خان د شهباز خان، شهبازخان د یحیی خان، یحیی خان د ملک اکوړي، ملک اکوړ د درویش چې مشهور په چنجو دی، چنجو د تمن، تمن

(۱)- د خوشال خټک کلیات لومړی ټوک، د افغانستان اکاډمي، ۱۳۵۸ل کال لیندی، د محمد صدیق روهي له خوا د خوشال خان خټک پېژندګلوي، نهه ویشتم مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حسن، حسن د شيخ علي، شيخ علي د عطا، عطا د بټي، بټي د انو، انو د برګويټ، برګويټ د تري، تري د تورمان، تورمان د لقمان چې مشهور په خټک دی، لقمان د ککي، ککی د کرلاڼ، کرلاڼ زوی د هوني دی او هوني داخل په اولاد د سړبن دی چې اولاد د شرکبون دی.)) [1]

دا د خوشال د زېږېدو او اصل و نسب په باب په خپله د خوشال څرګندونې وې اوس راځو د خوشال ژوند پېښو ته:

ب- ژوند پېښې: خوشال بابا څو اړخيز شخصيت و؛ هم شاعر و، هم ليکوال، هم تورزن و، هم توريال و، هم سياستپوه و، هم سياستوال، هم ټولنپوه و، هم رنځپوه، هم عالم و، هم مارشال، هم ښکاري و، هم فلسفي، هم تبرپوه و، هم ملتپال، خو لنډه دا چې هر څه و او ډېر زيات انساني ارزښتونه، صفتونه او هنرونه په کې راټول شوي وو. خوشال خان د ژوند د هر ډګر د مبارز په توګه په ژوند کې له زياتو ستونزو، پېښو او کړاوونو سره مخامخ شوی و. دا پېښې اکثره ده په خپله هم په خپلو ليکنو کې ځای کړې او نورو ليکوالو او خوشالپوهانو هم د هغو يادون کړی او هغه يې ثبت کړې دي.

مونږ به دلته د همدغو ثبت شويو پېښو لنډيز را واخلو. استاد محمد اصف صميم په لومړي ګام کې په خپله د خوشال او په دويم ګام کې د ځينو نورو ليکوالو اثار په ډېر دقت څېړلي او د خوشال ژوند پېښې يې ګام پر ګام تعقيب کړې دي. دا پېښې چې د تاريخي تسلسل له مخې څېړل شوي، دلته يې په ترتيب سره وړاندې کوو:

✴ ۱۰۲۸ق (۱۶۱۸ع):

خوشال شپږ کلن و چې په لنډي سيند کې لاهو (ډوب) شو.

✴ (۱۰۳۰ق، (۱۶۲۰ع):

---

[1] نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، د حبيب الله رفيع سريزه، سمون او سپړنه ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته کلن و چې له ځپر نه پرې کانې راپرېوته او سخت ژوبل شو.
✷ ۱۰۳۵ ق (۱۶۲۵ع):
په هغه برید کې له خپل پلار (شهباز) سره ملګری و، چې د باکوخان یوسفزي په مشری پر خټکو وشو.

✷ ۱۰۴۰ ق (۱۶۳۰ ع):
لومړی واده يې له توتيا (د اشرف خان له مور) سره وشو، د واده پر ورځ د سختې تبې له امله خسر کره هم د تګ نه و، ناوې يې نيا (قذيفې ادې) راوسته، د خان دا تبه د ولس ورځې اوږده شوه.
✷ ۱۰۴۰ ق (۱۶۳۰ ع جون- جولای):
د واده پر ورځ يې د تبې له امله مور ته چا وويل چې برستن پرې ټينګه کړې چې خولې شي، برستن يې پرې ټينګه کړه، ښځې پرې کښناستې، ساه يې تنګه شوه، هلاکت ته نږدې شو، بې حالـه بې ساه پروت و، ژړا انګولا شوه خو ساه په کې وغوړېده.
✷ ۱۰۴۲ ق (۱۶۳۲ع):
په شل کلنۍ کې يې په شاعرۍ لاس پورې کړ لومړی شعر يې دا ګڼل کېږي:

عقل سل د مصلحت بندونه جوړ کا
چې د عشق سيلاب پرې راشي واړه نوړ کا

✷ ۱۰۴۲ق (۱۶۳۲ع):
پر عيسی خېلو يې برید وکړ.
۱۰۴۴ق رمضان ۹ (۱۶۳۵ع ۱۷ مارچ):
اشرف خان زوی يې وزېږېد.
✷ ۱۰۵۰ ربیع الثاني ۱۷ (۱۶۴۰ ع جولای):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاراګړ کې د شاه جهان د زوی مراد بخش له دولس زریز لښکر سره ملګری شو او د مغولي حکومت د مخالفو ځواکونو په ځپلو کې یې لوی لاس و.

✴۱۰۵۰ ق د شوال لومړۍ (۱۲۴۱ ع جنوري):

پلار یې له یوسفزیو سره په جګړه کې سخت ژوبل شو او له همغه ټپ نه څو ورځې وروسته مړ شو.

خان وایي:

سن د هجر زر پنځوس
چې شهید شه شهباز خان

✴۱۰۵۰ شوال **۵** جمعه (۱۲۴۱ ع جنوري):

خان د خټکو مشر شو.

✴۱۰۵۰ ق، (۱۲۴۰ع):

له شیخ رحمکار (کاکا صاحب) سره تر ملاقات او دعا اخیستو وروسته یې لښکر تیار کړ او د یوسفزیو پر سیمه یې یرغل وکړ او بری یې وګاټه او د خپل پلار تر بدل اخیستو وروسته بریالی کور ته راستون شو.

✴ ۱۰۵۰ ق ذیقعده (۱۲۴۱ع):

پر یوسفزیو باندې تر بري وروسته ورته شاه جهان د یوه فرمان په ترڅ کې د شهبازخان رسمي او قومي مقام وسپاره.

✴ ۱۰۵۰ ق محرم شپږمه (۱۲۴۲ع اپریل ۷):

سعادت خان زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده په ((غازي دل)) کې رانغښتې ده.

✴ ۱۰۵۲ق (۱۲۴۲ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کواټ د ختیکو په شمال کې یې په ((ربسبی)) کې د شاه جهان له مشر زوی دارالشکوه سره وکتل چې د ایرانیانو د مقابلې لپاره (کندهار) ته روان و.

✵ ۱۰۵۲ق (۱۶۴۲ع):

د شاه جهان زوی دارالشکوه له ((محال)) نه بې برخې کړ.

✵ ۱۰۵۳ ربیع الاول یوولسمه (۱۶۴۳ جولای دویمه):

بهرام خان ورکره وزېږېد ، خان یې د زوکړې ماده ((بخت بابا آمد)) ویلې ده.

✵ ۱۰۵۵ق/ ذوالحجه/ لومړی (۱۶۴۵/ جنوري ۲۷):

د شاه جهان د کشر زوی مراد بخش په هغه لښکر کې دویم ځل ملګری شو چې د بلخ او بدخشان ماموریت ته د تګ په لړ کې پېښور ته راغی.

✵ ۱۰۵۵ ق (۱۶۴۵ع):

پر دغه کال یې دا قصیده وویله:

د ډهلي د ښهرښه شان او شوکت و
لور په لوري ښکلي عمارت و
که ددې ویلو حال له مانه غواړې
په حساب کې واوره کال د ((قرشت و))
ابتدا ددې بیان په نماز پښین وه
د ماښام په وخت یې شوی نهایت و

✵ ۱۰۵۵ ق (۱۶۴۵ع):

لومړی ځل یې د بلخ او بدخشان په مهم د (اصالت خان) تر مشری لاندې برخه واخیسته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* (۱۰۵۲ ربیع الثاني ۲۷ (۱۶۴۲ جون):
له خپلو پلیو (پیاده) لښکریانو سره اصالت خان پنجشېر ته ورغی.

* ۱۰۵۲ جمادي الاولی ۳ - ۴ (۱۶۴۵ جون وروستی):
تر دغه وخته یې د بهادرخان داودزي او اصالت تر مشری لاندې په بلخ او بدخشان کې د ستاینې وړ خدمتونه وکړل.
* ۱۰۵۲ جمادي الاولی ۱۵ (۱۶۴۵ جون وروستی):
د بلخ د مهم په لړ کې نهرین (دکندوز په جنوب کې) نه نیلاب ته لاړ. پر ۱۰۵۲ د افغانستان او تاجکستان پر پوله پرتې سیمې حضرت امام صاحب ته لاړ.
* ۱۰۵۸ ق (۱۶۴۷ع):
عابدخان ورکره وزېږېده چې خان یې تاریخ ((عابدخاني زلی رسید)) ویلی دی.
* ۱۰۵۹ وری دولسمه (مارچ- اپریل ۱۶۴۸ع):
دغه قصیده یې وویله:

چـــې موســـم مـــې د ګلونـــو د ګلـــزار شـــي
نـــرم نـــرم ترشـــح پـــه مرغـــزار شـــي
زر اتـــه پنځـــوس کلونـــه د هجـــرت وو
د نـــوروز پـــه دولســـم چـــې دا ګفتـــار شـــي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٭ ۱۰۵۹ صفره وروستۍ (۱۶۴۸ع د اپریل دویمه):
له اټک نه پورېوت او د میرزا ابوالحسن (اصف خان) د یوې ښکلې ماڼۍ او باغونو د زړه راښکونکو منظرو په باب یې یو اوږد نظم ووایه.
٭ ۱۰۵۹ ق (۱۶۴۸ع):
شاه جهان د یوسفزیو سردار کړ.
٭ ۱۰۵۹ق (۱۶۴۸ع):
دارالشکوه ترې منصب او سرداري واخیستل.
٭ ۱۰۵۹ق (۱۶۴۸ع):
پر دغه کال چې شاه جهان له ایرانیانو څخه د کندهار د نیولو په نیت د مهم د انتظام په لړ کې کابل ته، ته او پر اباسین پورېوت، خان یې هرکلی وکړ او تر (ډکې) پورې ورسره ملګری لاړ بیا وروسته کابل ته هم ورغی او هملته ورته شاه جهان د یوسفزیو د ملک انتظام وسپاره.
٭ ۱۰۶۰ محرم (۱۶۴۹ع):
نظام زوی یې وزېږېده چې خان یې د زوکړې دا تاریخ ووایه: ((نظام کل وجود)).
٭ ۱۰۶۱ق د صفرې ۱۳مه (۱۶۵۵ع):
ظفر زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده ((کل ریاض)) ویلې ده.
٭ ۱۰۶۲ق جمادی الاولی (۱۶۵۲ع):
د خان دوه زامن سکندرخان او کمال خان پر همدغه کال وزېږېدل.
٭ ۱۰۶۲ق، (۱۶۵۲ع):
دا نظم یې پر همدغه کال ووایه.

کله ما وته ویل کړې چې خدمت کړه
په خدمت کې دل نشین د شاه جهان شه
حق نا حق خونونه کړه د مسلمانو

محمد اسمعیل یون — سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــه هـــر شـــان يـــې خـــواروه د دوی حرمـــان شـــه.

٭ ۱۰۶۲ق رجب ۲۴ (۱۶۵۲ع جون جمعه):
د خان مرشد حضرت شيخ رحمکار (کاکا صاحب) د اتيا و کلونو په عمر، د جمعې د خطبې پر وخت وفات شو او ماښام يې جنازه خاورو ته سپارل کېده، خان يې هم د جنازې د بازو او چتولو نېکمرغي ترلاسه کړه.
٭ ۱۰۶۳-۱۰۶۴ق (۱۶۵۲-۱۶۵۴ع):
دغه يو کلنه موده يې له بنګښو سره په جنګونو تېره شوه.

٭ ۱۰۶۳ق (۱۶۵۲ع):
د عبدالقادر خان زوکړه چې په خپله، نوم يې د تاريخي مادې پرځای پرې ايښی دی.
٭ ۱۰۶۹ ق رمضان ۲۴ (۱۶۵۹ جون):
د اورنګ زېب د دويم ځل تخت کېنې پر وخت خان له دارالشکوه نه د خفګان له امله په پښتونخوا کې د اورنګ زېب ملاتړ وکړ.
٭ ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):
د تيرا په مهم ووت او د اورنګزېب دمخالفو ځواکونو تر ځپلو وروسته بېرته خپلې سيمې ته راستون شو.
٭ ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):
د جلبۍ پر ميدان يې د دارالشکوه د ملګري باکوخان تر ماتولو وروسته دا بيتونه وويل:

هر څوک دې خپل يون کا کارغه دی که کوتره
څوک چې خپل هنر بدل کا خپله چار کاندي اوتره

محمد اسمعيل يون — سمسورويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۰ ق (۱۶۵۹ع):

د تیرا تر پېښو وروسته یې یوسفزیو ته ماته ورکړه، په دغه لښکر کې ورسره درې زامن (اشرف خان، بهرام خان او سعادت خان) هم ملګري وو او اشرف خان په لومړي ځل د پلار تر بولۍ (قوماندې) لاندې په جنګ کې برخه واخیسته.

✷ ۱۰۷۰ رجب ۲ پنجشنبه حمل (۱۶۶۰ع فبروري):

د تیرا له مهم نه بریالی راستون شو، په کواټ کې ورته د بنګښو د مشرانو شېرمحمد خان کواټې مور (بې بې دوره) چې د زوی په غیاب کې د قوم مشره وه، مېلمستیا وکړه.

✷ ۱۰۷۲ ق لړم (۱۶۶۱ اکتوبر نومبر):

خیراباد ته مخامخ یې په اباسین کې بېړۍ د دوو ګټو ترمنځ دوه نیمه شوه، سعادت خان او بهادرخان ورسره وو، یوه تخته پاتې شوه، تخته اوبو ښکته پورته خوځوله، د شپې ناوخته پرې یوه پهره رابرابره شوه او بچ یې کړل.

✷ ۱۰۷۴ د جمادي الثاني نیمایي جمعه (۱۶۶۵ فبروري):

د پېښور دصوبه دار سید امیر خوافي خان په حکم پېښور ته راغی، تر دریو ورځو وروسته یې ونیو، پنځسېرې بېړې یې وروا چولې او تر دوو میاشتو ایسارولو وروسته یې د روژې په نیمایي کې ډهلي ته واستاوه.

✷ ۱۰۷۴ ق جمادی الثاني (۱۶۶۵ فبروري):

دا قصیده یې پر همدغه وخت وویله:

و مغولو ته خبرې په وربوزکړم
سر مې پرېوزه که به سر ورته بیا کوز کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۴ شعبان (۱۶۶۵ اپریل):
دا قصیده یې ډهلي ته د تگ پر لار وویله:

زمـــانې لـــه ښـــو یـــارانو نـــه مهجـــور کـــړم
څـــه بـــلا یـــې مبـــتلا پـــه ډېـــر ضـــرور کـــړم
دا بیـــان مـــې د غعـــد پـــه کـــال ویلـــی
پـــه شـــعبان چـــې د لاهـــور پـــه ســـیند عبور کـــړم.

او دا قصیده یې هم همدا وخت وویله چې مقطع یې دا ده:

ما خوشال په خوب دا حال لیدلی نه و
چې به دا د غم بیتونه په پنجاب کښم.

✷ ۱۰۷۴ ق رمضان نیمایي (۱۶۶۵ع):
په ډیلي کې مغولي دربار ته ورو ستل شو.

زه هـــم پـــه وســـط د رمضـــان کوچمـــال کوچمـــال
ورغلـــم دربـــار تـــه زر څلـــور اویـــا و کـــال

✷ ۱۰۷۴ ق شوال (۱۶۶۵ جون):
مغولي دربار ته د پېښور دصوبه دار سید امیرخان هغه لیک ورغی چې پکې غوښتل شوي وو ؛ خوشحال باید نه په ضمانت خوشې شي او نه په رعایت، ځکه دده خلاصون گډوډي پیدا کوي.
✷ ۱۰۷۴ ق (۱۶۶۵ ع):
بختناک زوی یې وزېږېد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۴ ق ذیقعده (۱۶۶۵ جولای):
د رنتهبور له کوټ نه یې اګرې ته بوته.
✷ ۱۰۷۵ ق (۱۶۶۵ع):
فراقتنامه یې په رنتهبور کې بشپړه کړه:

دوه ســـوه شـــل بیتونـــه دي یـــوولس بنـــده ښـــه
مـــا پـــه رنـــتهبور کـــې د زړه تـــاو پـــرې ســـړاوه

✷ ۱۰۷۵ ق (۱۶۶۵ع):
دا بولله یې پر دغه کال وویله:

یوهســـې ســـتوری وخـــوت پـــه دا بـــده زمانـــه
چـــې ګـــز یـــې د لمبـــه غونـــدې تـــر خولـــه ځـــې زبانـــه
دا کـــال مـــې پـــه حســـاب کـــې پـــوره (عـــین غـــین هـــې) و
پخپلـــه بـــه پـــرې پـــوه شـــي چـــې ســـړی وي فرزانـــه.

✷ ۱۰۷۵ دنوي کال ورځ (۱۶۶۵ع):
دا بولله یې هم د رنتهبور د ورځو پیدا وار دی:

هغـــه خـــدای چـــې بنـــدي کـــړی یـــې خوشـــال
هـــم هغـــه بـــه یـــې خلاصـــی کـــا پـــه هـــر حـــال
زر پنځـــه اویـــا کلونـــه د هجـــرت وو
پـــه اغـــاز د نـــوي کـــال شـــو دا مقـــال

✷ ۱۰۷۶ ق رمضان /لسمه (۱۶۶۶ اپریل):
اشرف خان ته یې له رنتهبور نه دا وصیت نامه ولیکله:
((اووه پړکه وصیت نامه مؤکده په ډېر تاکید موشحه په مبالغه شدید ، چې فرزند ارجمند ، د اشرف خان واړه فرزندان جمیع خواهان، یاران دې په دا عمل وي، عمل دې د هر یوه پرې تل وي، د ما د قید په حادثه د اولس اووه قسمه عالم داخل دی...))

محمد اسمعیل یون سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۲ ق (۱۶۶۵ع):

خان خپله دستارنامه د رنتهبور د اورنګزېب په زندان کې ولیکله.
انشاء قطعه یې دا وویله:

داکتاب چې په پښتو خوشال انشاء کړ
پخوا نه دی انشاء کړی پښتانه
که تاریخ یې د انشاء له ما نه غواړې
وایم دا بس دی محنت دېېلتانه

✷ ۱۰۷۶ ق ذیقعده پنځمه (۱۶۶۶ ع جون):

له رنتهبور نه اګرې ته بوتلل شو او له همغه ځایه بیا خوشې کړای شو.

✷ ۱۰۷۷ ق رجب لومړۍ (۱۶۶۷ فبروري):

له زندان نه تر خلاصون وروسته په ډهلي کې نظربند و، ماسخوتن مهال پر آس سپور و، له اسه پرېوت او پښه یې ژوبله شوه.

✷ ۱۰۷۷ ق رجب څلورمه (۱۶۶۷ فبروري) :

له آسه تر پرېوتو درې ورځې وروسته یې دا قصیده وویله:

چې بهتر تر هر نعمت دی
که نعمت دی روغ صورت دی
ما چې دا قصیده ووې
په ډهلي مې اقامت دی
څلورمه د رجب وه
زر اووه اویا هجرت دی.

✷ ۱۰۷۹ ربیع الاول (۱۶۶۸ع اګست):

فرحت خان زوی یې د هندۍ مور له غېږې پیدا شو.

✷ ۱۰۷۹ ق لومړۍ خور لسمه (۱۶۶۸ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم ځل د اورنګزېب منصبدار شو.

✷ ۱۰۷۹ق (۱۶۶۸ع):
له هند نه وطن ته راغی.
✷ ۱۰۷۹ ق (۱۶۶۸ ع):
د لنګر کوټ له جوړولو سره یې مخالفت وکړ.
✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹- ۷۰ع جون):
مهابت خان لنګرکوټ جوړ کړ چې خان ورسره د خپل اختلاف او ناخوښۍ یادونه داسې کوي:

لنګــــر کـــوټ مغلـــو ســـاز کـــړ
زه پـــه ننـــګ بیـــا د افغـــان شـــوم
کـــه یوســـف و کـــه منـــدړ و
زه د دواړو نګهبـــــــان شــــــوم.

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
پر دغه کال کابل ته لاړ او دا غزل یې هم هلته وایه:

چـې ښـه ترویـت دخپلـې چـارې ځیـر کـړ
ځـان مـې واړه حبطـه پـه خپـل تـدبیر کـړ
پـوره زر اتیـا کلونـه پـه کابـل کـې
دا غـزل مـې پـه بیـاض بانـدې تحریـر کـړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
مشره بي بي (توتيا ګله) يې پر همدغه کال ومړه.

پـــوره زر اتيـــا کلونـــه دهجـــرت وو
چـې دمـور پـه خـوا مـې ومـړ مشـر کـور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۶۹ ع جولای):
د پلار د وفات پر دېرشم کال يې مور وفات شوه.

چـې د پـلار د مـرګ مـې تېـر شـو پـوره قـرن
د صـفـــرې پـــه مـــياشت ومـــړه زمـــا مـــور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۷۰ ع جون):
دابوللـه يې وويله:

پـــه ځـــان او پـــه جهـــان کـــې مـــا دوه څيـــزه دي وکښلـــي
پـــه ځـــان کـــې دواړه ســـترګې پـــه جهـــان کـــې واړه کښلـــي
دوه بهـــره دوه مطلـــع لـــري کـــه دا قصـــيده ګـــورې
زر يـــو اتيـــا کلونـــه پـــه صـــفر کـــې مـــا ويلـــي.

✷ ۱۰۸۱ شوال وروستۍ (۱۶۷۱ ع مارچ):
دا بوللـه يې وويله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــا خلـــف چـــې حوالـــه کـــړ پـــه تقـــدير
نصـــيحت وربانـــدې نـــه کانـــدې تـــاثير
دشـــوال وروســـتی ورځ کـــال د ((غفـــا)) دی
مـــا چـــې دا شـــپږته بيتونـــه کـــړل تحريـــر.

✴ ۱۰۸۱ ق ذوالحجه (۱۲۷۱ع می):
له دوه کلنۍ نس ناستې (اسهال) نه روغ شو.

کـــه دعـــا ده کـــه توبـــه ده کـــه دارو
و خوشـــال ختـــک تـــه خـــدای ورکـــړه شـــفا
پـــه دوه کالـــه د اســـهال پـــه رنـــځ اختـــه و
تـــرې خلاصـــی پـــه ذوالحجـــه و د غفـــا

✴ ۱۰۸۱ بوکه (دلو) (۱۲۷۱/جنوري- فبروري)
ددې کال د ودانۍ اټکل په دې قطعه کې کوي:

د غفـــا پـــه بوکـــه پرېـــوتې پـــه غرونـــو
تـــر کابلـــه تـــر اټکـــه ســـپينې واورې
شـــکر زر بـــه درســـت جهـــان ســـره ګلـــزار شـــي
د بـــد کـــال پـــه ســـرخو بيـــا شـــوې تـــورې خـــاورې.

✴ ۱۰۸۳ ق محرم دويمه (جمع) (۱۲۷۲ع اپريل ۳۰):
دخيبر جنګ په پښتونخوا کې دمغولي صوبه دار محمد امين په حکم وشو او خوشال پکې د يوه محسن په توګه د هغه ملاتړ وکړ، خو پښتنو د ايمل خان مومند او دريا خان اپريدي په مشرۍ څلوېښت زره مغولي پوځ تس نس کړ.

✴ ۱۰۸۳ ق محرم درېيمه /شنبه (۱۲۷۲ع اپريل می دويمه):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا قطعه يې د خيبر جنګ يوه لنډه خو ژوره نقشه انځوروي:

دويـــــم د محـــــرم ورځ د شـــــنبې کــــال د غفـــج
نـــه غشـــي وو نـــه تـــورې چـــې مغولـــو وکـــړ پـــج
شـــينوارو افريـــدو يـــو د ډکـــې خـــوارو مومنـــدو
روپـــۍ يـــې پـــه خـــروار، يـــوړې مهـــران واړه پـــه چـج

✷ ۱۰۸۳ ق ربيع الاول لومړۍ (۱۶۷۲ ع جون):
بهرام ورپسې د مغولو په لمسون راوا خيسته.
✷ ۱۰۸۳ ق ذي القعده وروستۍ (۱۶۷۳ ع مارچ):
له بهرام سره يې شخړې وشوې چې خان په کې لاسبرى و.
✷ ۱۰۸۴ ق محرم نهمه (۱۶۷۳ ع اپريل ۲۷):
خان له نظامپور نه ډمبرې او غربين ته له مغولي پوځ سره د مقابلې لپاره اپريديو ته د جرګې په نيت ورغى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۴ ق محرم یوولسمه (۱۷۷۳ ع اپریل ۲۹):

مغولي پوځ له نظامپوره ولېږل، خان ورپسې د سونیالي پر غاښي ورواوښت، تر یوه پهره جنګ وشو. د دښمن دولس کسه مړه او تر سلو زیات ټپیان شول. د خان لښکر (خټک او اپریدي) تېر ماسپښین ګاړو ته کوز شو.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم دولسمه (۱۷۷۳ ع می لومړۍ):

له (ګاړو) نه د (نیلاب) پر کلیو ورغی ((توهه)) او نور کلي له یوې مخې ووهل شول، د کټروشل د برش ځوانان ومړل، بند او ولجه هم ډېر شول.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم دیارلسمه (۱۷۲۳ می دویمه):

له نیلاب نه ډمبرې ته روغ رمټ راستون شو.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم (۱۷۷۳ ع اپریل می):

بیا یې له بهرام سره په جګړو کې بری په برخه شو.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم څوارلسمه (۱۷۷۳ ع می څلورمه):

د اپریدیو مخور یې رخصت کړل او د جاروتو تړون لاسلیک شو، نظام خان او عثماني یې دریاخان ته ولېږل.

✷ ۱۰۸۴ ق صفره اتمه (۱۷۷۳ می ۲۲):

اشرف خان یې د دریا خان په لیکلې غوښتنه له مغولو سره د روغې جوړې په نیت خیبر ته ولېږه، خو روغه ونه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول اوومه (۱۶۷۳ ع جون ۲۵):

خان وايي: له بهرام سره مې د مقابلې لپاره ابراهیم کډو راوباله، هغه رډ ځواب راکه چې زما وسه نشته، ته توتکی پرېږده، زه هم یو څو ورځې وروسته درپسې درځم، مقصود یې دا و چې که دی له موږ نه ورک شي، موږ به په خوره کې له بهرام سره روزګار وکړو، ماته ژړا راغله، مراد خان دمیتو او مهمندي ممه خېل وقهربدل، ویل، مونږ خو خپل سر دخدای رضا، ننګ او د خان د نمک لپاره په میدان کې ایږدو، د جنګ حکم مې ورکړ، د برش څلوېښت سواره، د بهرام پر لښکر چې په یوه کروه فاصله کې پروت و، ورغلل، د بهرام لښکر وبوږنېد تار په تار شو.

✴ ۱۰۸۴ ق شعبان اوولسمه (۱۶۷۳ نومبر):

پر نوښار باندې برید د خټکو او اپریدیو په مرسته وشو. په دغه برید کې د پښتنو مقابلې ته اورنګ زېب، شجاعت خان او مهاراجه جسونت سنګهـ ورولېږل.

✴ ۱۰۸۴ ق (۱۶۷۳ع):

دا قصیده یې په تخت کوټ کې د استوګنې پر وخت وویله:

پـــرورده کـــه دمغولـــو پـــه نمـــک یـــم
د اورنـــګ لـــه جـــوره هـــم لـــه غرېـــوه ډک یـــم
د افغـــان پـــه ننـــګ مـــې وتړلـــه تـــوره
ننګیـــالی د زمـــانې خوشـــال خټـــک یـــم.

دا قصیده یې نظامپور نه د راتلو پر وخت وویله:

د فســـاد فکـــر مـــې نشـــته خـــدای حاضـــر دی
خپـــل ســـاعت بـــه تېـــروم عمـــر اخـــر دی
د چـــا زړه بـــه هســـې روغ پـــه دنیـــا نـــه وي
د خوشـــال خټـــک چـــې چـــاود ځنـــې خـــاطر دی.

✴ ۱۰۸۴ ق (۱۶۷۳ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تیرا کې یې له دریاخان، تاتارخان، شابیک خان کواټي او ملک خواس خان سره لویه جرګه وشوه او پر نوښار یې د برید پرېکړه وکړه.

✷ ۱۰۸۵ ربیع الاول لومړۍ (۱۶۷۴ ع جون):

له بهرام سره یې بیا په دې جنګ ونښت چې بهرام د مهابت خان په لمسون غوښتل چې خان د چراټ په جنوب کې له توتکي نه وباسي، یانې مهابت خان به د بهرام پر ځای بیا مشري اشرف خان ته ورکړي، خو بهرام بریالی نه شو، البته خان له بهرام سره په ټولو نښتو کې سور مخ و.

✷ ۱۰۸۵ق/ د محرم وروستۍ ورځې (۱۶۷۴ع):

له خوړې نه د تیرا پر لور وخوځېد، د ربیع الاول پر لومړۍ ورځ د تیرا میدان ته ورسېد.

✷ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول ۱۵ (۱۶۷۴ ع جون):

د دریا خان افریدي د ورور تاتارخان فاتحې ته ورغی.

✷ ۱۰۸۵ ق د جمادی الثاني وروستۍ (۱۶۷۴ع):

په تیرا کې یې څلور میاشتې پوره کېدونکې وې، چې د یوسفزیو د ملکانو (عبدال، طالي او اخترعلي) په بلنه د یوسفزیو پر لوري وخوځېد.

✷ ۱۰۸۵ ق د رجب وروستۍ (۱۶۷۴ع):

رستم ته لاړ او هلته یې په شپږو ورځو کې خپله ۹۱۹ بیته منظومه پښتو بازنامه ولیکله:

په نهه سوه او نولس بیته تم شوه
خاتمه ددې نظم په رستم شوه
زر پنځه اتیا کلونه د هجرت دي
د رجب ورځې اخر شوې نهایت دي
په لړم کې مې شروع بازنامه کړه
په شپږ ورځې مې تمامه په خامه کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول (۱۶۷۴ ع جون):

له خوړې نه د تیرا میدان ته ورسېد:

✷ **۱۰۸۵** د جمادی الثاني وروستۍ (۱۶۷۴ ع اکتوبر):

خان د راز علي او حسن علي په ملګرتیا او د اوښ سورو په بدرګه له تیرا نه یوسفزیو ته روان شو، په بازار کې له ایمل خان سره چې له تیرا نه یوسفزیو ته روان و، مخ شو، خان وایي چې سره کېناستو، خبرې مو سره وکړې، د جاروتو یې راته وویل، خو ما ورته وویل، چې که زه پوهېدلای، چې ته به راځې، نو درته ایسار شوی به وای، اړېدیو ډېر ستنولم، خو ستون نه شوم، اړېدي مې رخصت کړل، د څخوبي پر لار د ایمل خان سرې راسره ډکې ته راغله، شپه مې هلته تېره کړه، سبا بېږې راغله، پکې پورې وتم، پر مومندو تېرېدو، ټولو ښه پښتونولي راسره کوله، مېلمستیا یې کوله، مومند مې ښه عالم ولید، خصوصاً نظرمومند عجب ځوان و، کمال خان یې ورور و، زما ډېر خوښ شو، ډېر ننګیالی مېړه و، د پنډیالۍ پر لار تر سیند پورې وتو، په ملاګوریو کې مو شپه کړه، د چنده په لار ټوټۍ او د ختکو سیمې ته راغلم.

✷ **۱۰۸۵** ق (۱۶۷۴ع):

خپله خاني یې اشرف خان ته وسپارله.

✷ ۱۰۸۶ ق جمادی الاول لومړۍ (۱۶۷۵ ع می):

د مردان په شمال لویدیځ **۲۵** میلي کې، برمول ته لاړ او دا بولله یې وبولله:

بیـــــا لـــــه کومـــــه راپیـــــدا شـــــو دا بهـــــار
چـــې پـــه هـــر لـــوري یـــې ملـــک کړلـــو ګلـــزار
د دربیمـــــــې خـــــــور اول کـــــــال د غفـــــــو و
مـــــا چـــــې وې پـــــه برمـــــول کـــــې دا اشـــــعار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۸۲ق د لوی اختر ورځ (۱۷۷۴ع دسمبر):

د ګومبت په جنګ کې چې بنګښو ګټلی و، ژوبل شو، عبدالقادر خان هم ورسره په همدې جنګ کې ټپي شو، خان ددې جنګ انځور داسې ایستلی دی:

همګي ځوانان زما د زړه ارمان دي
پکې بېله د عبدال تانده ځواني وه
د غليم سره په آس غاړه غړۍ شو
د عبدال د مړنتوب بخره کاني وه.

✴ ۱۰۸۲ق/ درېیمه خور/ جمادي الاول (۱۲۷۵ع اګست):

نظام زوی یې ومړ، چې تاریخي ماده او ویرنه یې خان دا وویله:

خدایه وبخښې نظام ځای یې جنت کړې
که د پلار په رضا شي ځنې رضا و
په درېیمه خور کې ومړ کال ((غفو)) و
شپږویشت کاله یې د عمر وو برنا و

***

د نظام د غشي یو برابر نه دي
که خوشال په زړه خوړلي ډېر تاوکه
مګر زړه یې د هاتي وي چې زغمي یې
دا شیتۍ چې د خوشال په زړه شوه لکه.

✴ ۱۰۸۲ درېیمه خور اوومه (۱۲۷۵ اګست):

ملک عبدال، اختر علي او طالي برول ته ننواتې ورغلل او د هر ډول مرستې لوز او ژمنه یې ورسره وکړه، د سوات د تګ بلنه یې هم ورکړه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان وايي: ((زه هم د دوی په مصلحت دايم سوات لره روان يم، هر چې د خدای رضا شي، هغه به وشي))

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۶۷۷ مارچ):

د مغولي صوبه دار سيد اميرخان خوافي د دوستۍ په ويار له ځوترې نه پېښور ته د پښتنو او مغولو ترمنځ د سولې راوستو لپاره راغی، د شهزاده معظم شاه عالم هر کلی يې هم وکړ او دا غزله يې هم په پېښور کې وويله:

د بـــــې ننګــــه پښـــــتنو لـــــه غمــــه مـــــا
لويـــــه پرېښـــــوه ونيولـــــه کمــــه مــــا
هــــاتي ځکــــه پــــه ســــرلوښي تــــورې خــــاورې
چــــې خبـــر کـــړ د خوشــــال لــــه غمــــه مــــا.

✷ ۱۰۸۸ ق (۱۶۷۷ ع):

خان ددې کال د سولې او له هنده د شاه عالم د راتګ يادونه داسې کوي:

پــــه دا کــــال چــــې شــــاه عــــالم راغــــی لــــه هنــــده
صـــــــلحه وشـــــــوه دمغولـــــــو د افغـــــــان.

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۶۷۷ مارچ):

له امير خان خوافي سره تر فتح اباده (دجلال اباد په لويديځ کې) پورې ملګرتيا وکړه.

✷ ۱۰۸۸ق زمری (۱۶۷۷):

دا يې ددغه کال ويلې ځلوريزه ده:

ســـــږ کــــال چـــــې کـــــال د ((رحمـــــت تـــــم)) دی
بــــاران پــــه هــــر چرتــــه پــــه غــــره پــــه ســــم دی
پــــس لــــه شــــپږ ميا شـــتو پــــه چنګــــابن شــــروع شــــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــــه هـــــره ورځــــې، تـــــر نـــــيم ضــــيغم(*) دی.

دا بوللـه يې هم پر همدغه کال وويله:

شـــــپږ اووه مياشتـــــې پـــــه هنـــــد پـــــه خراســـــان
چــــرته ونــــه شــــه پــــه ســــم پــــه غــــره بـــــاران
دا ســــږ کــــال چــــې يــــې تاريــــخ ((رحمـــت تـــم)) دی
پـه وګــړي مبــارک دی پـه هر شـــان.

(*) د زمري يا اسد مياشت

(c) ketabton.com: The Digital Library

٭ ۱۰۸۸ زمری ۲۹ (۱۲۷۲ ع)
تر شپږ میاشتې وچکالۍ وروسته د مسلسل باران یادونه داسې کوي:

چې باران په جهان وشو پس له یاسه
فتح الباب و په تحویل د سرطان
د اسد تر نویشتمه ورځ په ورځ شي
په باران سره نهال شو درست جهان.

٭ ۱۰۸۸ ق (۱۲۷۲ع):
د خپلو مړو هلکانو (زامنو او لمسو) غم په همدې بولله کې داسې ژاړي:

ډېر زموږ د خېلخانې هلکان ومړل
داغ د زړه دی ((عبدالله)) د یحیی خان
په ((نیک نام)) پسې که زړه درانۀ چوي
د باکو خاطر خوشال شو په ((کامران))

٭ ۱۰۸۹ ق صفر د حمل دولسمه (۱۲۷۷ ع اپریل):
د ګرانۍ او وچکالۍ یاد په دې قطعه کې داسې کوي:

د نوروز په دولسم
میاشت صفر کال د غفط و
غله ګرانه کښت زبون شو
په عالم نازل خط و

٭ ۱۰۸۹ ق رمضان (۱۲۷۸ ع جون):
فالنامه یې نظم کړه.
٭ ۱۰۸۹ جمادی الاول اوومه (۱۲۷۸ ع جون):
سوات ته لاړ او اووه میاشتې هلته پاتې شو.
٭ ۱۰۸۹ ق د کمکي اختر ورځ (۱۲۷۸ ع فبروري)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل فقهي اثر (فضلنامې) نظمول یې چې په روژه کې یې پیل کړي وو ، د اختر پر ورځ پای ته ورسول.

دا ســـر کـــال چـــې د غـــفط دی
یـــو کـــتاب مـــې پـــه نمـــط دی
پـــه روژه کـــې الـــتیام شـــه
د اخـــتر پـــه ورځ تـــمام شـــه

✷ ۱۰۹۰ق (۱۲۷۸ع):
ددې بې مطلعې بوللې د بوللو کال:

قســمت خــو چــارې راوکــړې
نندارہ د درســت جهــان شــوم
نــه گــناه نــه مــې تــقصــیر و
د بادشــاه پــه بنــد زنــدان شــوم
اوس زرنــوي کــال دهجــرت دی
چــې بــاني ددې بــیان شــوم.

✷ (۱۰۹۰ ق رجب دربېمه (۱۲۷۹ ع د سمبر):

د کـواړ د ډوډي پـه جنـگ کـې یـې چې د مغـولي لاسـپوڅو پـه لمسـون ونښت، د مغولو د پلوي بنګښو لښکرو ته ماته ورکړه، دا سوبه یې داسې انځورلې ده:

د اســـد تحویـــل زر یـــو نـــوي رجـــب و
پـــه دربـــیم د جنـــگ اغـــاز شـــو دا کـــلام
پـــه غلـــیم بانـــدې دې هســـې فـــتح تـــل وه
لکـــه دا فـــتح چـــې وشـــوه والســـلام

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۹۱ ق رمضان د میزان لومړی (۱۲۷۹ ع سپتمبر)
دا قصیده یې وویله:

راشـــــه واوره د داســــــتان
نیـــک و بـــد پکـــې بیـــان
د اویـــا کلونـــو اوس یـــم
پـــه دا مـــاه رمضـــان
کـــال زر یـــو نـــوي هجـــرت دی
هـــم تحویـــل دی د میـــزان

دا قصیده یې هم پر همدغه کال په ((نړۍ)) (✷) کې وبولله:

چـې مـې ولیــده د خپلـو زویـو کـار
زویــه واړه ځګرخـــون دي د خپـــل پـــلار
دهجـــرت زر ســـل کلونـــه نـــه تـــري کـم
چـې نـړۍ کـې مـې اغـاز کـړه دا اشـعار

✷ ۱۰۹۲ ق جمادی الاول پنځمه (۱۲۸۰ ع - جون):
د اشرف خان پرځای یې بهرام خان ته مشري وسپارله.
✷ ۱۰۹۲ ق (۱۲۸۰ع):
ددې بې مطلعې بوللې یا قصیدې د بوللو کال:

زمـــا مـــــشران زویـــه
چـې یـې کـار شـو امتحـان
زر دوه نـــــوي د هـــــجرت
ګـــوره څـــه وکـــا اســـمان

✷ ۱۰۱۳ق / ۱۲۸۱ع:

(✷) د یو کلي نوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا غــزل یــې د هــمدې کال وینا ده:

پارینـــه چـــارې چـــې ســـږ نـــه شتـــه خوشـــاله
دا د ســـږ چـــارې بـــه هـــم نـــه وي تـــر کالـــه
دا ســـږ کـــال چـــې دغفـــج دی چـــې غفـــد شـــي
امیـــدوار اوســـه لـــه بختـــه لـــه اقـــباله

✷ ۱۰۹۵ ق محرم (۱۲۸۳ دسمبر):

دا بولله یې وبولله:

زه د شـــعر پـــه کـــار هـــېڅ نـــه یـــم خوشـــال
ولـــې خـــدای مـــې کړپـــه غـــاړه دا مقـــال
نـــوې میاشـــت دمحـــرم غصـــه یـــې کـــال دی
پـــه غلـــیم مـــې غصـــه وورېـــژه دا کـــال
خدایـــه هـــومره مهلـــت ورکـــړې پـــه دنیـــا کـــې
چـــې کـــاږه کارونـــه ســـم کانـــدي خوشـــال

✷ ۱۰۹۵ ق (۱۲۸۳ ع):

پر دغه کال یې د پښتو اشعارو شمېره څلو ښت زرو ته ورسېده:

✷ ۱۰۹۵ ق شعبان (۱۲۸۳ ع):

د برات دلومړۍ شپې د خوب انځور داسې کوي:

شـــپه د بـــرات وه، یـــو خـــوب مـــې ولیـــده
کـــال یـــې ((غصـــه)) دی هـــر کـــور مـــې ښـــه لیـــده
دوه تـــورې مـــاتې شـــوې، یـــوه مـــې روغـــه شـــوه
دویـــم صمصـــام مـــې پـــه رغېـــده ولیـــده

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۹۷ق (۱۶۸۵ع)

ددې کال د ټولنيزې وضعې انځورونه يې په دې بې مطلعې بوللې کې داسې کړې ده:

سـبر کـــال چـــې دغـــواص دی
پــــه هـــــر لـــوري دي تبـــژن
د مـــرګ تبــی يـــو څپـــر دی
د ژونـــدون تـــبی بـــل څپـــر

د خپل درويشت کلن ((بختناک)) زوی د مړينې ياد هم په همدې قصيده کې کوي:

بخـــت نـــاک پـــه دوه هفتـــې شـــي
تـــــر فــانـــــي جـهـانــــــه ســـېر
ژونـــــدی و درويشـــــت کـــــاله
زلــمـــيتوب شـــه بـــاندې زلېـــر

✷ ۱۰۹۸ ق (۱۶۸۵ع):

ددې بوللې په ترڅ کې د ۱۰۹۷ کال له وبا نه د خلاصون او د خپل يوې مېرمنې د بختناک دمور، د يوه زوی ((بختناک)) او يوه لمسي (سرفراز) د وير ياد داسې کوي:

د غــــــواص د کــــــال وبـــــا
خـــدای يـــې مـــه راولـــه بيـــا
بختنـــــاک مـــــې پکـــې ومـــر
مـــور مـــې هـــم بـــو تـــه قضـــا
يـــو هلـــک يـــې و راپـــاتې

محمد اسمعيل يون　　　　　　　　　　　　سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورپســـــې شـــــه زر فنــــــا
ســــــــرفراز د ســــــعادت و
ښــــه لمســــی مـــــې و زېبــــا
پــــه دا کـــال لــــه مـــا قضـــا کـــړ
پــــه ارمــــان ارمــــان جـــــدا
کــــال حصـــغ شــــو وبـــــا لاړه
هـــم عســـرت کـــړه راتــــه شـــا
یـــو خوشـــال دا دعـــا نــــه کـــا
درســـت جهـــان کـــا دا دعــــا

✷ ۱۰۹۸ ق (۱۶۸۲ ع):

پر دغه کال یې یو زوی طاهرخان، مومند یو ختهکو وواژه، (تـاریخ مرصع ۱۲۵۱) یو یې لمسی د بهرام خان زوی معظم ومړ چې خان یې ویر په دې توګه کړی دی:

مــــا د معظـــم پــــه لیــــدو مینــــه ماتــــه نـــه کـــړه
څـــه د قضـــا رنـــځ و پـــه هفتـــه کـــې څـــه و څـــه شـــو
دریغـــه دریغـــه دریغـــه کـــه یـــې مـــرګ پـــه بدلیـــده وای
څـــو بـــه مـــې پـــرې ورکـــړل، ولـــې مـــرګ مېلمـــه د ده شـــه
ښـــــه تــــــاریخ یــــــې راغــــــی (بــــــې بــــــدل معظــــــم)
خوشـــال دده نیکـــه دی، دنیکـــه یـــې داغ پـــه زړه شـــه

✷ ۱۰۹۹ ق شعبان (۱۶۸۸ ع جولای):

دېوان یې د اپریدیو په چانکوړ کې (د چراټ په جنوب لویدیځ کې) بشپړ شو.

✷ ۱۱۰۰ ق ربیع الثـاني ۲۸ جمعـه (۱۶۸۹ ع فبروري) شـلمه د ۱۰۲۸ د کـب لومړۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ ستر خان خوشال خان خټک اخر تر ۷۸ کاله ستړي او نیمګړي ژوندانه وروسته د ژوند امانت د خپل حقیقي څښتن حضور ته وسپاره. (انا لله و انا الیه راجعون)

خان تر جامې بدلولو لږ دمخه هم د پښتنو بې ننګي په دغو ټکیو ژړله:

پښتانه چې بې ننګي کا څوک یې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه.[1]

دویم څپرکی

د خوشال بابا اثار

خوشال بابا د ستر فکري نبوغ او ژور تخیل خاوند و. له خپلو ګڼو سیاسي او ټولنیزو بوختیاوو سره سره یې یوه شیبه هم قلم او کاغذ له ګوتو لرې نه کړ او له شمېره وتي اثار یې ولیکل.

که موږ د خوشال سیاسي او ټولنیز ژوند وڅېړو او د هغه مبارزې او مصروف ژوند ته نظر وکړو او بیا د هغه لیکلو اثارو ته پام وکړو، نو ویلای شو چې خوشال بابا د نړۍ داسې یو ستر لیکوال دی چې د نړۍ هېڅ لیکوال هم په داسې یو سخت، تنګ او کړکېچن ټولنیز او سیاسي چاپېریال کې دومره اثار نه دي لیکلي.

ختیځپوه میجر راورټي انګریز د بابا د ټولو اثارو شمېر (۲۵۰) عنوانه ښودلی دی. کله چې د بابا نبوغ او تخیل ته ګورو، نو د راورټي خبره له مبالغې ډکه نه برېښي. د بابا د اثارو بله ارزښتمني په دې کې ده چې د ژوند بېلابېلو خواوو ته ځانګړي شوي او په هره خواکې په داسې ژور فکر لیکل شوي چې تر ده دمخه خو یې هېڅ ساری نه و آن تر ده وروسته هم، چا په هغو برخو کې داسې اثار نه دي پنځولي.

---

[1] محمد اصف صمیم، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه- جرمني، پېښور، ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکار، سیاست، ادب، صحت، سفر، فلسفه، تصوف، عرفان، مبارزه، ښوونه او روزنه، ټولنپوهنه او د ژوند نورې خواوې، ټولې په کې رانغاړل شوې دي. د خوشال بابا ټول لیکل شوي اثار تراوسه پورې لاسته نه دي راغلي، خو د وخت په تېرېدو سره کېدی شي نور اثار یې هم لاسته راشي. موږ به دلته د بابا هغه اثار معرفي کړو چې تراوسه لاسته راغلي او یا یې یوه برخه د څېړونکو تر ګوتو شوې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- د بابا منظوم اثار

۱- دېوان خوشال خان خټک:

دا دېوان د ډاکټر ایچ ډبلیو بیلیو په سمون، اوډون او د سلطان بخشي داروغه په اهتمام د پېښور چلخانې په چاپخونه کې پر ۱۸۲۹ یا ۱۸۷۰ کال چاپ شوی دی. (۲۰۸) مخه لري، بشپړ دېوان نه دی، خو د خوشال د کلام د هرې برخې بېلګې لري.

دېوان خوشال خان خټک:

په ۱۲۸ مخونو کې د لاهور په کریمي چاپخونه کې چاپ شوی دی. د چاپ نېټه یې څرګنده نه ده، خو داسې ښکاري چې تر ۱۹۲۰ کال وروسته چاپ شوی دی.

دېوان خوشال خان خټک بزبان افغاني و فارسي:

دا د خوشال خان خټک د کلام منتخب دی، چې دوه برخې لري؛ لومړی برخه یې ۵۲ مخه لري او دویمه برخه یې ۱۲۸ مخه ده. د دېوان د منتخباتو اهتمام د پېښور د قصه خوانۍ بازار د کتاب سوداګر کهرک سنګهـ له خوا شوی دی. په دې انتخاب کې غزلونه، قصیدې، قطعې او څه رباعي هم راغلي دي. دا منتخب د ډاکټر ایچ ډبلیو بیلیو له دېوان څخه راچاڼ شوی او بیا چاپ شوی دی.

دېوان خوشال خټک بزبان افغاني و فارسي:

د خوشال بابا د کلام دا ټولګه هغه ټولګه ده، چې د سلطان بخش داروغه په اهتمام چاپ شوی و اوپر ۱۹۲۹ کال د حاجي عبدالرحمن په غوښتنه د مولانا عبدالمجید افغاني په مقدمه یو ځل بیا په ۲۰۸ مخونو کې چاپ شو.

د خوشال مرغلرې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا د کلام دا ټولګه چې غزلونه، قصيدې، قطعې، رباعي او نور شعري شکلونه په کې راغلي، د علامه عبدالحی حبيبي په هڅه او زيار پر ۱۳۱۷ ل ۱۹۳۸م کال په کندهار کې چاپ شوې ده، دا ټولګه ۱۱۲۸ مخه لري.

کليات خوشال خان ختک:

په دې کتاب کې د خوشال بابا غزلونه، قصيدې، قطعې او نور متفرقه شعرونه راغلي دي. تکړه څېړونکي دوست محمد کامل مومند پرې حاشيه او سريزه ليکلې ده. دا کتاب پر ۱۳۷۱هـ ق ۱۹۵۲م کال د اداره اشاعت سرحد له خوا چاپ شوی او همدا کتاب دويم ځل پر ۱۹۶۰ کال بيا چاپ شوی دی.

د خوشال خان خټک کليات لومړی ټوک:

د خوشال بابا د شعرونو دا کليات پر ۱۹۷۹ (۱۳۵۷) کال د بابا د درې سوه يم تلين په درناوي، د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. د بابا (۹۱۰) غزلونه په کې خوندي شوي او (۵۱۹) مخونو کې چاپ شوی دی. دا کتاب پر ۱۹۸۰ کال بيا چاپ شوی او پر دواړو چاپونو يې ډاکتر ګل محمد نورزي او محمد صديق روهي سريزې ليکلې دي.

منتخبات خوشال:

د پېښور پښتو اکېډمي، پر ۱۹۵۲م کال په ۳۲۰ مخونو کې چاپ کړې دی. سيد انورالحق يې په نثر، اردو ژباړه هم کړې ده.

کليات خوشال خان ختک:

په دې کتاب کې د بابا غزلونه راغلي دي، شېرشاه ترخوي ترتيب کړی، سريزه يې پرې هم ليکلې ده، د (۱۹۸۵)يا (۱۹۸۲) کال په پيل کې عظيم پبلشنګ هاوس پېښور کې چاپ کړی دی. د مخونو شمېر يې (۳۷۲) دی.

ارمغان خوشال:

د بابا د شعرونو دا کتاب سيد رسول رسا ترتيب کړی او يوه اوږده سريزه يې هم پرې ليکلې ده. دا کليات تر ټولو لوی دی، چې فضل نامه، بازنامه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سواتنامه نامه هم په کې دي او پر ۱۹۲۴م کال په پېښور کې چاپ شوی دی، د مخونو شمېر یې (۱۱۷۷) دی.

د خوشال رباعیات:

په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا په ۱۹۷۰م کال چاپ شوی، چې (۲۹۹) مخونه لري.

۲- د خوشال خټک کلیات دویم ټوک:

دا اثر پر ۱۳۷۰ل کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په کابل کې خپور شوی او د خوشال بابا یو شمېر دا سې غزلونه، قصیدې او نور شعرونه په کې راغلي، چې په لومړي ټوک کې نه شته.

۳- بازنامه:

دا کتاب په مثنوي فورم کې لیکل شوی او د لیکلو کال یې ۱۰۸۵هـ ق دی. دا کتاب پر ۱۹۵۳م کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی او ۲۷ مخونه لري. پوهاند صدیق الله رښتین پرې حاشیه لیکلې او سمون یې کړی دی. په کتاب کې د بازونو د روزنې، پالنې او د رنځونو علاج په باب معلومات راغلي دي. دا کتاب دهمېش خلیل په حاشیه او سمون پر ۱۹۸۵م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا هم چاپ شوی دی.

۳- سوات نامه:

دا هم د بابا یوه مثنوي ده، چې پر ۱۰۸۲ هـ ق کال لیکل شوې او د سوات د سیمې جغرافیایي، ټولنیز او کلتوري حال په کې بیان شوی دی. دا کتاب دخوشال د درې سوم تلین په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. استاد عبدالحی حبیبي پرې سریزه لیکلې ده، د پېښور د اسلامیه کالج د انګریزي ژبې پروفیسور شکیل احمد، سوات نامه په انګریزي ژباړلې او حاشیه یې پرې لیکلې ده، چې پېښور پوهنتون ورته پرې د (ایم فل) ډګري ورکړې ده. سواتنامه د همېش خلیل په سریزه پر ۱۹۸۲م کال خوشال ادبي و ثقافتي جرګې اکوړه خټک له خوا چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوا تنامه په تاریخ مرصع کې هم راغلې او ارمغان خوشال کې هم چاپ شوې ده.

۴- فضل نامه:

دا کتاب هم په مثنوي فورم کې لیکل شوی دی. د لیک نېټه یې ۱۰۸۹هـ ق کال دی. فقهي مسایل په کې څېړل شوي دي. یو څه برخه په کې د طب په باب هم شته. دا کتاب پر ۱۹۵۲م کال د محمد عبدالشکور په سریزه د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. اصل متن یې (۲۵۰) مخه دی.

۵- طب نامه:

دا کتاب هم په لنډ بحر په مثنوي فورم کې لیکل شوی او د بابا د ۲۸۲ تلین په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. دا کتاب بیا د همېش خلیل په حاشیه، لټون او سمون په پېښور کې خوشال ادبي جرګې اکوړې چاپ کړی دی او بل ځل بیا د میا تقویم الحق کاکاخېل په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوی دی. طب نامه په نظم لیکل شوې او طبي مسایل په کې څېړل شوي دي.

۶- اخلاق نامه:

دا هم یوه مثنوي ده چې حمد و نعت، مذهبي او اخلاقي مسایل په کې راغلي دي. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۱م کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی دی.

دا اثر (۱۷۲) مخه لري. همېش خلیل یې لټون او سمون کړی. دا کتاب په جلا بڼه، د قامي مکتب پېښور له خوا هم چاپ شوی دی. اخلاقنامه وروستي ځل د حبیب الله رفیع په سریزه، سمون او سپړنو پر ۱۳۸۰ل کال په ۱۲۷ مخونو کې په لاهور کې چاپ شوې ده.

۷- فراق نامه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم منظوم اثر دی، بنه یې زیاتره د مثنوي ده. د خوشال بابا د زندان د شپو ورځو اثر دی. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۲ کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی او بل په ځانګړي ډول د همېش خلیل په سمون، لمنلیکونو هڅه او هاند دقامي مکتبه پېښور له خوا پر ۱۹۸۳ کال چاپ شوی دی.

فراقنامه په کابل کې هم پر ۱۳۶۳ل کال چاپ شوې ده. خو درېیم ځل پر ۱۳۸۰ل کال د سرمحقق زلمي هېوادمل په سریزه، سمون او تعلیقاتو د پښتون کور له خوا د (۵۰۰) ټوکو په شمېر په ۲۱۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۸- فالنامه:

دا کتاب د فال کتلو او د هغې په پوهې پورې اړه لري. د حبیب الله رفیع په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوې او (۸۲) مخونه لري. دا اثر دویم ځل د همدې لیکوال له خوا د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې په لګښت پر ۱۳۸۰ل کال په لاهور کې چاپ شوی دی. دا اثر د مثنوي په فورم کې لیکل شوی دی.

۹- نام حق:

نام حق د خوشال بابا هغه اثر دی چې د فارسي له (پنج ګنج) څخه ترجمه شوی دی. خوشال بابا دا ژباړه په ۱۰۶۲هـ کال کې بشپړه کړې ده. په دې اثر کې ځینې دیني مسایل لکه روژه، لمونځ او د هغو فرایض تشریح شوي دي. دا اثر د همېش خلیل په سریزه په ۴۰ مخونو کې په پېښور کې پر ۱۹۹۲ کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د بابا منثور اثار

خوشال بابا د خپلو ډېرو منظومو اثارو تر څنګ، ګڼ شمېر منثور اثار هم لري، چې د ژوندانه پر بېلابېلو خواوو رڼا اچوي، دلته يې هغه اثار معرفي کوو چې د زماني له بادونو او ګردونو خوندي پاتې او يا يې څېړونکو او خوشالپوهانو ته څرک معلوم دی:

۱- دستار نامه:

د بابا د نثر کتاب دی چې په رنتهبور زندان کې يې د اسارت په ورځو شپو کې ليکلی او لومړی ځل پر ۱۳۷۱ هـ ق، ۱۹۵۲م کال د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. عبدالشکور صاحب پرې سريزه ليکلې ، سمندرخان سمندر او دوست محمد کامل مومند يې پېژندنه کړې ده. دا کتاب پر ۱۳۴۵ل - ۱۹۶۶م کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا هم چاپ شوی، چې پوهاند صديق الله رښتين پرې سريزه ليکلې ده. د پېښور چاپ اصل متن ۲۷۸ مخه او د کابل چاپ ۱۴۵ مخه دی. د دستارنامې اردو ژبې ژباړه طاهر غزنوي کړې ده او پر ۱۹۸۰م کال پښتو اکېډيمۍ پېښور چاپ کړې ده.

۲- زنځيري يا خط نامه:

دا د ليک يو ډول دی چې د بابا له کورنۍ سره اړه لري. دا کتاب د حبيب الله رفيع په حاشيه او هڅه د خوشال ريسرچ سيل پېښور له خوا پر ۱۹۸۵ کال په ۱۷۲ مخونو کې چاپ شوی دی.

۳- هدايه:

له عربي ژبې څخه فقهي مسايلو په باب د بابا نثري ژباړه ده چې ديني مسايل پکې څېړل شوي دي.

۴- بياض:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نثر کې د خوشال یو ډېر ښه اثر دی. ځینې تاریخي برخې هم لري، چې افضل خټک په تاریخ مرصع کې نقل کړي دي.

۵- فرخ نامه:

د تورې او قلم بحث دی چې تر اوسه چاپ شوی نه دی.

۶- ائینه:

دا هم یو دیني کتاب دی چې تر اوسه چاپ شوی نه دی.

۷- خټکنامه:

د خوشال بابا بل اثر دی چې د خټکو د اصل و نسب په باب معلومات په کې راغلي دي. دا لیکنه په تاریخ مرصع کې هم راغلې او افضل خان خټک هم پرې خپل نظر ورکړی دی. د بابا دا اثر په مستقل ډول پر ۱۳۸۰ل کال د حبیب الله رفیع په سریزه د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی دی. (۳۹) مخه لري.

۸- نسبنامه:

نسبنامه د خوشال خان خټک بل اثر دی چې افضل خان خټک په تاریخ مرصع کې راوړی او ځای پر ځای یې خپل نظر او فکر هم په کې ګډ کړی دی. دا اثر په مستقل ډول د حبیب الله رفیع په سریزه، سمون او سپړنه پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی او د ټولو مخونو شمېر یې (۲۹) دی. په دې کتاب کې خان د خپلې کورنۍ پېژند نه کړې ده.

۹- ساعتنامه:

د خوشال بابا یو بل ډېر کوچنی او منثور اثر ګڼل شوی، چې حبیب الله رفیع پرې سریزه لیکلې او سمون یې کړی. په دې اثر کې د ساعت او وخت او سفر په باب لنډ معلومات راغلي دي. دا اثر له سمون، بشپړتیا او سریزې سره ټول (۲۰) مخه لري او پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰- هندوکوهنامه:

د خوشال بابا یو منثور یونلیک دی، چې د دده دوو جګړه ییزو سفرونو بیان کوي. ددې یونلیک متن هم له تاریخ مرصع څخه را اخیستل شوی، دا کتاب د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې پر ۱۳۸۰ ل کال چاپ شوی او سریزو سره (۲۵) مخه لري.

۱۱- وصیتنامه:

د خوشال بابا یوه بله لیکنه ده چې په تاریخ مرصع کې د هغه لمسي افضل خان خټک خوندي کړې ده. دا لیکنه په مستقل ډول د حبیب الله رفیع په سریزه پر ۱۳۸۰ ل کال په لاهور کې په ملت چاپخونه کې چاپ شوې ده. د کتاب لګښت د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا برابر شوی او د سریزو په ګډون یې د مخونو ټول شمېر (۱۷) ته رسېږي. په دې لیکنه کې خوشال بابا خپلو زامنو او لمسو ته له نورو سره د چلند او سلوک په باب نصیحتونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درهیم څپرکی

د خوشال بابا د اند ځيني خواوې

خوشال بابا د علم او تفکر يو کان دی، هر څوک چې پر خوشال څېړنه کوي، نو دده د فکر ژورلید ته متوجه کېږي، د ژوند يو ډګر هم د بابا د فکر له پلوشو تیاره پاتې شوی نه دی، خو د بابا د فکر د ټولو خواوو څېړنه، کتاب نه، کتابونو ته اړتيا لري، موږ به دلته په ډېر لنډيز او چاڼيز ډول د بابا د فکر ځينو خواوو ته نغوته وکړو:

صوفي خوشال

کله چې څوک د خوشال بابا د شعرونو ظاهري ښکلا او خپله د بابا رندانه او شاعرانه مزاج ته ګوري، نو داسې يو شخصيت يې په ذهن کې تداعي کېږي چې خوشال داسې يو رند ، مست، ازاد او باغي شاعر دی، چې يوازې د ښکلا په ميو مست دی او نور نو د ژوند د اسرارو تل ته نه دی ښکته شوی او د معرفت په خوږلنيوکې يې خپل روح نه دی لمبولای، خو کله چې د بابا د کلام په سمندر کې اوږد سفر وکړي، نو بيا ورته معلومېږي چې د بابا د فکر په سمندر او د تخيل په اسمان کې د معرفت څومره مرغلرې او څومره ستورې بلېږي، کله چې موږ د بابا صوفيانه کلام ته پام کوو ، نو يو داسې بشپړ صوفي زموږ په نظر راځي چې له عبادت او رياضيت پرته يې بل هېڅ کار نه دی کړی. هغه د خدای معرفت د بنده لويه نېکمرغي ګڼي او هغه چا ته چې خدای پاک دا ځواک ورکړی وي، هغه د خدای خاص خاص بنده ګڼي.

دی وايي که انسان غواړي چې هغه لوی نقاش (خدایؑ) وپېژني نبه به دا وي چې خپل ځان وپېژني، چې څنګه او چا جوړ کړی يم، لکه يو انځورګر چې يو انځور جوړ کړي او پر د ېوال يې وځړوي، نو خلک بيا ټول د هغه انځورګر صفتونه پيل کړي ، دغسې چې خدای(ج) په خپل کرم او پوهې انسان جوړ

محمد اسمعيل يون — سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی، باید موږ متوجه شو او د همدې انسان پېژندنې له لارې خپل رب او اصلي نقاش و پېژنو. بابا په خپل یو کلام کې وايي:

صـــورتګر چـــې ښـــه صـــورت پـــه د ېـــوال ســـاز کـــا
کـــــل عـــــالم پـــــه صـــــفت زبـــــان د راز کـــــا
د هغـــــه نقـــــاش پـــــه صـــــنع نظـــــر نـــــه کـــــا
چـــې لـــه څـــه څـــاڅکي نـــه دا نقـــش و طـــراز کـــا
ســـترګې، وروځـــې، پـــوزه نـــور کېـــږدي پـــه مـــخ کـــې
غـــاښ و شـــونډې، ژبـــه، خولـــه ســـره پـــرداز کـــا
یـــو ســـر بـــل ســـر پـــه ســـر جـــوړ کـــا دوه غوږونـــه
چـــــې پـــــه دواړو اورېدنـــــه د اواز کـــــا
بنـــد پـــه بنـــد د لاســـو ګـــوتې و بلـــه کېـــږدي
ســـر ترپایـــه درســـت صـــورت ســـره یـــو راز کـــا
کـــه څـــوک زرکتابـــه وکښـــي لـــه دې بابـــه
کـــه پـــه کښـــل شـــي زر بـــه نـــور پســـې اغـــاز کـــا
هـــر و ښـــته چـــې پـــه صـــورت بانـــدې لیـــده شـــي
کـــه پـــرې ځیـــر شـــې د شـــناخت ور بـــه درتـــه واز کـــا
خـــاص بنـــده د خـــدای هغـــه ګڼـــه خوشـــاله
چـــې د ځـــان پـــه معرفـــت یـــې ســـرفراز کـــا[1]

د تصوف ډېر تعریفونه شوي دي، چا ورته د فاضله اخلاقو او چا ورته د رباني عشق حصول ویلی دی، څوک وايي چې له لوی خدای(ج) سره د مانا او معاملې ساتل تصوف دی. شیخ عبدالقادر جیلاني وايي چې د خدای(ج) او

---

[1] د خوشال ختیک کلیات، لومړی ټوک، د علومو اکاډمي، ۱۳۵۸ل کال، ۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنده ترمنځ چې کوم حجابونه دي د هغو لرې کول تصوف دی، حمزه بابا وايي: ((دانسانيت له عنصر نه د حيوانيت او ملکيت تسلط پورته کول او دا دواړه د انسانيت تابع کول تصوف دی)).

هر صوفي چې کله د تصوف لاره نيسي، نو يو استاد ته اړتيا لري، چې د تصوف په اصطلاح کې ورته شيخ ، مرشد او پير وايي، چې پرته له هغو ورته په دې لاره تګ ډېر ګران او له خطره ډک وي. خوشال بابا هم همدا سې يو مرشد درلود ، دی د حضرت شيخ رحمکار کاکا مريد و لکه چې وايي:

((طريقت کې مقلد د شيخ رحمکار يم))

او په يو بل ځای کې ترې مرستې غواړي:

د خوشال تکيه په خدای ده بيا په تا ده رحمکاره

د تصوف له مخې که يو انسان د خدای(ج) د ټولو صفاتو هنداره وي، خو يو صفت يې دا هم دی چې هغه مرکزي حيثيت او د نورو ټولو صفتونو لپاره د محور حکم لري او هغه د انسان د تخليق منشا ده چې مرکزي صفت لري.

په تصوف کې لومړۍ درجه د فنا فی الشيخ ده او هر کله چې دا فنا حاصله شي نو بيا سالک د فنا فی رسول مرحلې ته تيار شي او له دې مرحلې نه بيا د فنا فی الله او په پای کې بيا د بقا بالله مرتبه حاصلوي، چې د سالک ژوند ومري. خوشال وايي:

زه هاله د عاقبت ناوې قبول کړم
چې يې خپله تمنا ورکړه په مهر

تر هغه چې انسان په خپل فطرت غالب نه شي، هغه پر خپل وجود نه شي واکمنېدلای، د کائيناتو تسخير خو لا ډېره ګرانه خبره ده.

خوشال وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیـــا هالــــه د یګـــانګۍ لـــه حالـــه لاف کـــړه
تـــه د غیـــرو اندېښـــنې لـــه زړه خـــارج کـــړه
***
تـــرې پـــه ســـل رنګـــه ګلونـــه شـــګفته شـــي
هـــر ســـړی چـــې خاکســـاري واخلـــي ځـــان خـــاک کـــا
***
چـــې دې زړه هغـــه بـــه وويـنـــي خوشـــاله
خـــو يـــوه قطـــره کـــه تېـــر شـــي تـــر درختـــه
***
تـــر مطلوبـــه پـــورې شـــرط د رســـېدو دی
کـــه تمامـــه لار پـــه وينـــو شـــي الـــوده
***
نـــور ځـــه نـــه شـــته لانـــدې بانـــدې
واړه دی دی چـــــې ځـــــه کانـــــدې
***
يـــو وهـــم کـــه ځـــه دې چـــې پـــه خلکـــو بانـــدې پـــېښ شـــو
دنيـــا دنيـــا هـــېڅ نشـــته کـــه نمـــود کـــه نـــا نمـــوده
***
مـــخ د يـــار لـــه خـــط و خالـــه مســـتغني دی
د غنـــي وي هـــر اســـباب لـــه خپلـــه کـــوره

د خوشال په شعرونو کې د تصوف دواړه برخې (وجودي) او (شهودي) تر سترګو کېږي او د دواړو ښودنه يې کړې ده.

جـــدايي نشـــته وصـــال ځينـــې بعـــد وهـــم وخيـــال دی
لـــه هغـــه چـــې هـــم خانـــه وم هـــم خانـــه يـــم لا تراوســـه
هغـــه شـــان لـــه خپلـــه يـــاره بـــې وکيلـــه بـــې ريبـــاره

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه خوشال چې یګانه وم یګانه یم لا تراوسه

***

یار مې هسې رنګه ځای ونیو په سترګو

چې د هر لوري ته ګورم واړه دی دی

***

خدای یو هسې فکر راکړ   چې یې ملک راته رڼا کړ

چې په ملک په ملکوت دی   پرې یې خبر یې زړه زما کړ

په اعلی په اسفل واړه   راښکاره یې هر اشیا کړ

که په نورو توره شپه ده   په خوشال یې سپین سبا کړ

یار د ما څه په کور د ننه ناست و

زه بې روحه ګرځېدم دده په مرسته

***

یار په هر لوري جلوه کا ورته ګوره

که دې نه دي د لیدلو سترګې پټې

***

که دې سترګې د عرفان شته مبارک شه

د ګلزار په ننداره چې استقلال کړې

***

یو مې بیاموند په هر څه کې

چې مې وکړ د زړه سیر

***

ذرې ته چې دا سې بربښې منوره

که پوهېږې دا بربښنا دې ده له لمره

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعر خوشال

د خوشال بابا د ليکوالۍ زياته برخه د هغه شاعري ده، چې ده ورته د خپل ژوند (۵۸) کلونه وقف کړي وو. خوشال د خپل ژوند په دې (۵۸) کلن ادبي بهير کې تر (۲۵۰) عنوانو زيات اثار وليکل، چې زياته برخه يې منظوم اثار وو. بابا په خپل دې منظوم کلام کې د ژوند د بېلابېلو خواو منځپانګه خوندي کړې ده.

خوشال په شل کلنۍ کې پر شعر ويلو پيل کړ او لومړنی شعر يې پر (۱۰۴۲ق (۱۲۳۰) ميلادي کال وو ايه چې داسې پيلېږي:

عقـــل ســـل د مصـــلحت بندونــه جــوړ کـــا
چــې د عشــق ســيلاب پــرې راشــي واړه نــوړ کـــا

خوشال بابا د خپلې شاعرۍ له پيله بيا تر پايه پورې په بېلابېلو شعري فورمونو کې شعرونه وليکل چې په هغو کې قصيده، غزل، مستزاد، قطعه، رباعي او نور بېلابېل فورمونه شامل دي.

بابا په پښتو شاعرۍ کې د نوې پښتو شاعرۍ بنسټونه کېښودل، د پښتو د شعر مانۍ يې ودانې کړې او کله چې يې پښتو شاعري پيلوله نو دا ژمنه او وړاندوهنه يې هم ورسره کړې وه چې:

د پښتو ژبه به اوس په آب وتاب شي
ما خوشال چې په پښتو شعر بيان کړ

کله چې خوشال بابا د پښتو شاعرۍ عزم وکړ، نو بيا يې ټول شاعران هم وتلل، د هغو نيمګړتياوو ته يې ګوته ونيوله او دا يې هم وويل چې پښتو شاعري تر ده پخوا په تول تللې نه وه؛ وزن، بحر او عروض يې معلوم نه وو او دا ټول ورته ده جوړ کړل.

محمد اسمعيل يون　　　　　　　　　　سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يــو پــه حــال او پــه ماضــي کــې هســې نــه و
چــې ښــکاره يـــې د خبـــرو راتـــه خونـــد کـــړ
د ميـــرزا دېـــوان مـــې ومانـــده پـــه ګـــوډي
مســـخره مـــې ارزانـــي خويشـــکی زمنـــد کـــړ
کـــه دولـــت و کـــه واصـــل و کـــه دا نـــور وو
پـــه خبـــرو مـــې د هـــر يـــوه ريشـــخند کـــړ
کلمـــې مـــې ورتـــه ســـازې کـــړې د قنـــدو
د وربشـــو پـــه ډوډۍ بـــه چـــې يـــې شـــخوند کـــړ

***

کله چې د خوشال بابا شاعري وغوړېده، نو هنګامې يې لور پر لور خورې شوې.

بندوبســـت د پښـــتو شـــعر مـــا پيـــدا کـــړ
ګڼـــه شـــعر د پښـــتو و غيـــر ســـيال
نـــه يـــې وزن نـــه تقطيـــع نـــه يـــې عـــروض وو
دوه مصـــرع يـــې د ضـــعيف بحـــر دوه تـــال
د غـــزل يـــې نـــه مقطـــع نـــه يـــې مطلـــع وه
نـــه صـــفت نـــه يـــې تشـــبيه نـــه يـــې مثـــال
ګلســـتان زمـــا د نظـــم شـــګفته شـــو
پـــرې وهـــي شـــيدا بلبلـــه پروبـــال
ګلدســـتې يـــې لـــور پـــه لورپـــه ملـــک خـــورې شـــوې
تـــر کابلـــه تـــر کشـــميره تـــر بنګـــال

خوشال خټک د خپلې دورې د کلتور او ثقافت يو ځلاند ستوری و او د خپلې زمانې د ډېرو علومو او څانګو په باب يې زيات معلومات په خپله شاعرۍ کې بيان کړي دي. اوس که څوک وغواړي چې د خوشال خټک اشعار ترجمه کړي، نو بايد دايرة المعارف يې تر څنګ وي، ځکه چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمان لپاره نه یوازې په شاعرۍ، تاریخ، حقوق، اسلامپوهنه او جنګي مهارتونو کې معلومات په کار دي، هغه باید پر فلسفه، بیولوژي، ښکارپېژندنه او د نورو علومو په څانګه کې هم معلومات ولري. بابا وايي:

درست د بوان مې لکه باغ د علم ګنج دی
په کې هر رنګه ګلونه هر نهال

خوشال بابا سره له دې چې پر عربي، فارسي او ځینو نورو ژبو پوهېده او په پارسي کې خو یې ښه شاعري هم کړې ده، خو د خپل ژور ملي شعور له مخې یې پښتو شاعري ډېره زیاته خوښېږي، نو ځکه خو وايي:

پارسي شعر مې هم زده
سلیقه لرم د دواړه
پښتو شعر مې خوښ کړ
هر څوک خپل ګڼي ښاغلی

نو ځکه خو یې بیا د پښتو شاعرۍ عروج ته ملا وتړله او هغه یې ډېره لوړه کړه:

په وزن په مضمون په نزاکت هم په تشبیه کې
پښتو ویل مې عین تر پارسي دي رسولي
***
هر کلام مې واردات دي یا ایهام دي
چې موزون مې په تقطع د بحر بند کړ
په تازه مضمون د پښتو شعر
په معنی مې د شیراز او د خجند کړ

خوشال بابا د شعر یو ناپایه سرچینه لرله چې دده د ځوانۍ له کلونو دا چینه را وخوټېدله او بیا دده د عمر ترپایه پورې همدا سې رڼه او بهانده

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې شوه، د عمر يې لا څو کلونه پاتې وو چې د خپل ديوان بيتونه يې سره حساب کړل او تر (۴۰) زرو پورته شول.

د ديوان مې که بيت بيت سره حساب کړې
تـر څـلوېښتو زرو به تېر شي په سرِ کال

خوشال بابا د يـو اور ژبي شـاعر او ليکـوال پـه توګـه پـر خپلـه ژبـه داسې واکمن و چې لـه کلمو څخه يې شات ونبات جوړولای شول. د ژبې پر جوړښت او د نظم او قافيې پر فن دومره برلاسی او واکمن و چې دېر تاريخي، طبي، ټولنيز، سياسي او نور مسايل يې د نظم په تارپېيلای شول، ځکه خو يې که فراقنامه هم ليکله، نو پـه نظم کې يـې اچولـه، کـه بازنامـه هم، طبنامـه او سواتنامه هم داسې او همدارنګه نور بېلابېل منظوم اثار.

لنډه دا چې که مـوږ د دنيـا لـه هر شـاعر سره د خوشـال بابـا شـاعري پرتلـه کوو، نو څومره مانيزه رنګارنګي چې د بابا په کلام کې خوندي ده، دنړۍ د هېڅ شـاعر پـه کـلام کې نـه ليـدل کېـږي. د هغـو اکثـرو کې يـوه مـانيزه برخـه رانغاړل شوې ده، يا به تصوف وي يا به رزم وي يابه بزم وي او يا به نور څه، خـو د بابـا پـه کـلام کـې دا ټـولې رنګـارنګۍ شـتـه، نـو ځکـه خـو يـو ايرانـي ليکوال ويلي دي:

((که چېرې فردوسي په رزمي، حافظ پـه غنـايي او سعدي پـه تصـوفي يـا عرفاني برخه کې سره يوځای کړو، نو يو خوشال خټک ځنې جوړېږي.))

ددې خبرې مانا دا ده چې خوشال داسې يـو څـو اړخيز شخصيت دی چې يوازې په شاعرۍ کې يې د ژوند څو خواوې رانغاړلي دي او دده د کـار او مبارزې اند و ژوند نورې برخې خو لا پرځای پرېږده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفي خوشال

کله چې څوک د خوشال څو اړخيز شخصيت مطالعه کوي، نو هر اړخ يې چې مطالعه کوي، په پيل کې ورسره داسې فکر پيدا کېږي، چې خوشال به يوازې په همدې اړخ کې دومره رسېدلی وي او بس. خو کله چې ورته ځير شي په هره برخه کې د پوره فکر او نظر خاوند دی او خبره يې د کاڼي کرښه ده. د خوشال فلسفي خوا هم همداسې ده، کله چې د خوشال په اشعارو او کلام کې د هغه ژور فلسفي ليد ته متوجه کېږو، نو هلته مو يو ستر او ژور فلسفي خوشال تر سترګو کېږي، چې ژوندني مسايل يې تر رياليستي دايرې اخوا په يو فلسفي نظر څېړلي دي.

د خوشال خان فلسفي اند دومره ژور دی چې ((علامه اقبال د خوشال خټک له اثارو نه ګټه پورته کړې او د خودی فلسفه يې د خوشال خان له افکارو نه اخيستې ده چې هېڅوک ترې د انکار کولو مجال نه لري. علامه مرحوم په خپلو اثارو کې د خان بابا افکار د بل مشعل په توګه ګڼلي دي او د خوشال خان د ملي وحدت نظريه يې په دې ډول څرګنده کړه، چې ((بايد قبايل د ملت په وحدت کې ورک شي؛ ای ملګريه راشه چې د زړه خبره درته وکړم، د خوشال خان هغه قبر هم د ځان لپاره خوښ نه دی چې د مغولو د آسونو ګرد پرې پرېوتی وي.))

د فلسفې يو تعريف دا هم دی: ((څه چې د انسان په ماحول او فضا کې موجود وي او حواس يې درک کولای شي، انسان د هغوی په باب فکر کوي او حکم پرې لګوي.))

همدغه فکر او سوچ خوشال بابا ته هم په مخه ورغلی او ويلي يې دي:

محمد اسمعيل يون | سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـــا چـــې نظـــر وكـــړ پـــه ذرات پـــه موجـــودات
ګـول پـه جهـان راغلـم تـرې بـه ګـول دروړـم هيهـات
يـو ځـادر ترميـان وي فهـم پـاتې شـې لـه كـاره
دا هـــومره كيســـې هـــومره ادراك د ســـموات
هـيڅ نبـي ولـي يـې درسـت اسـرار مونـدلى نـه دى
لويـــه كارخانـــه ده كـــه وګـــورې كاينـــات

عقل چې ډېر الوت وکړي او د کاينات د راز په لټون کې خپلې انتها ته ورسېږي، نو له ماديت نه ماورا له هر څيز نه انکاري شي، ځکه چې تر خپل حد نه پورته الوت ممکن نه وي، دلته فلسفه په ټپربدو شي او د انسان خيالات چې هر څه وي دا دي چې کاينات يو بې منعقده څيز دی، په اتفاق سره پيدا شوي دي او په اضطراري ډول لګيا دی کار کوي، هيڅ غايه او مقصد نه لري، انسان د سارتر په وينا په فضا کې غورځېدلی خو غورځوونکی يې نه شته، نو شايد خوشال خان ته هم دا سوچ ورغلی وي او ويلي يې دي:

دا عالـم ريګ روان دی که يې ګورې
خو هم هسې سره اوړي لاندې باندې

خو انسان د يو څيز تر کتنې او مشاهدې وروسته له هغه څيز څخه انکار کولای نه شي، ياني دا چې هغه شيان چې تر ايجاد دمخه يې نه منل، تر ايجاد وروسته يې مني.

خوشال بابا هم د عقل د الوت په پای کې چې د عقل واګې يې د انسان روح ته حواله کړې، نو د يقين رڼا يې زياته شوه او ويې ويل چې:

ډېـــر عـــالـــم زمـــا پـــه يـــاد
راغـــی تېـــر شـــو لکـــه بـــاد
هـــم دا هـــسې راشـــي تېـــر شـــي

محمد اسمعيل يون | سمسورويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بس ځای نه لري استاد
عجب لویه کارخانه ده
چې پیدا کړه لوی استاد

بیا وایي:

هر تناب یې و دانا وته معلوم دی
دا خېمه ولاړه نه ده بې تناب

***

ګل ته چا دا هسې زېب او حسن ورکړ
چا یې هسې نه په نه پانې پرانستې

خو د ماورای طبعیت یا ما بعدالطبعیت د مشاهدې لپاره مجاهدې ته ضرورت دی، لکه چې خان وایي:

همېشه ژوندون که غواړې درته وایم
همېشه کوه له نفس سره جهاد

خوشال بابا بیا د خدای پېژندنې په فلسفه کې دومره خپل نظر ژور ځغلولای چې په هر څه کې یې د خدای(ج) د نور ننداره کوله او په هر څه کې یې هغه لیده.

په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېرې پیدا یيه ناپدید شو

حمزه بابا د خوشال بابا پر همدغه یوه بیت، یو کتاب لیکلی او د هغه دا شعر یې له فلسفي او تصوفي نظره څېړلی او شنلی دی. ددې خبرې مانا داده چې خوشال دومره ژور فلسفي او تصوفي لید لري چې پر یوه بیت یې هم یو کتاب لیکل کېدلای شي.

محمد اسمعیل یون　　　　　　　　سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کره کتونکی خوشال

لکه څنګه چې مو یادونه وکړه، د خوشال بابا ژور او تېز نظر د ژوند هره خوا او د هنر بېلابېل ډګرونه په خپل کلام کې رانغاړلي دي، داسې یې کره کتنه، نیوکه او بیا د سمون لاره هم له یاده نه ده ایستلې. خوشال بابا لکه څنګه چې د پښتو ژبې او ادب پلار ګڼل کېږي، داسې په علمي، ټولنیز، ادبي او سیاسي ډګر کې هم یو ستر او ژور کره کتونکی دی.

له یوې هنري ښکارندې (شعر) څخه رانیولې بیا تر یوې لوړې ټولنیزې پېښې او عمل پورې چې هر یو دده په نظر نیمګړی معلوم شوی، هغو ته یې د انتقاد ګوته نیولې او بیا یې د سمون لاره هم ورپه ګوته کړې ده.

خوشال بابا یو زړور کره کتونکی و، نه یې د چا مدح کوله او نه یې ځانستاینې ته اړتیا لرله، خوشال له فکري، اقتصادي او ټولنیز پلوه په داسې یو دریځ کې و، چې د سالم انتقاد لپاره یې وړ صفتونه او ظرفیتونه لرل، نو ځکه خو ده له خپل ځانه نیولې تر خپلو اولادونو، کورنۍ، قبیلې او ټولو پښتنو پورې څه شی چې په کې د انتقاد وړ وو هغه یې څرګند کړي او نیوکه یې پرې کړې، همداسې یې په ادبي او سیاسي برخه کې د سمون او اصلاح لپاره ډېرې نیوکې کړې دي. د خوشال بابا د نیوکې محتوا ځکه پر خلکو ښه لګېږي چې حقیقتونه څرګندوي او د رښتیاینې پر بنسټ ولاړه ده.

بابا دومره اخلاقي جرئت لري، چې که په ځان کې یې هم نیمګړتیا وي هغه نه پټوي او په ډاګه یې وایي:

د مغـــول نمـــک مـــې وخـــوړ شـــپې پېـــرې
مـــا د زرو پکـــې روغـــې کـــړې بیـــرې
رعیـــت مـــې یوســـفزیه درســـت ختـــک وو
پـــه عـــزت او پـــه حرمـــت کـــې یـــې څـــه شـــک و

محمد اسمعیل یون | سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغول لپاره ما توري وهلي
پښتنو به راته کړي ډېري کنځلي

یادا چې:

چې منصب مې د مغول خوړ یو ملک وم
چې منصب د مغول نه شته اوس ملک یم

خوشال بابا بیا په دویم ګام کې پر خپلو ځینو زامنو او د کورنۍ پر غړو چې دده پر وړاندې په ناحقه راولاړ شوي او یا یې نافرماني کړې او یا هم د خپل ولس پرضد ودرېدلي، سخت انتقادونه کړي او د هغو شخصیتونه یې څېړلي، شنلي او څېرې یې ورته څرګندې کړې دي:

نا خلف مې حواله کړ په تقدیر
نصیحت وربانديې نه کاندي تاثیر
خوی خصلت چې ازلي وي نه نورکېږي
په ارشاد او په تلقین د کامل پیر
بد فرزند دې خدای د هېچا پیدا نه کا
په خصلت یې پلار په ځان دی مور په ویر

یا دا چې:

زما زویه د ننګ نه دي غړیتار دي
پرې پوهېږم چې همه واړه مردار دي
نه یې لویه اندېښنه نه یې لوی کار شته
د مغولو وطباخ وته تیار دي
د منصب د اضافو خبرې کاندي
په عزت، په حرمت کله خبردار دي
اتفاق، یګانګي یې سره نه شته

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

همګي روان په بېله بېله لار دي
نه د نوم دي نه د شرم نه د ننګ دي
اند ېښني يې د ناکس، د ناسردار دي
شکايت له نورو مه کوه خوشاله
چې خپل زويه هم په ننګ له تا ويزار دي.

***

چې پيدا دي همګي زما له ځانه
که پنځوس دي که شپېته دي داغ د زړه دي

***

يو و پلار نيکه ته نه شو
همګي د مور په شان

***

اشرف سر تر سره نفس اماره دی
په حسد په حماقت کې اواره دی

***

د مور پلار نيکه ته نه دي
دا ناکس دي لابل شان
په ژوندون مې خپل ځای ورکړ
باندې زه شوم مهربان

***

يو خولا په کې افت شول تر دا ميانه
څوک ((بهرام)) غوندې بد بخت بخيل شي

محمد اسمعيل يون — سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

چې هېڅ کار نيولی نه شي استوار
په شامت يې خېلخانه شي تار په تار

څوک ((سدو)) غوندې نامراد عبدالزوجه شي
په تنګسه له خپله پلاره شي ويزار
څوک ((مالو)) غوندې((جلو))غوندې پيدا شي
سراسر واړه نابود او نابکار

***

مرګ د نا اهلو سبا بېګاه غواړم
دعا مې داده الله الله غواړم
زما توبه ده د بهرام له خيره
دده له شره امان پناه غواړم

***

زما زړه له چا نه روغ نه دی بهرامه
د هرچا سره مې زيست دی له ناکامه
نور دې نوم زما په زويو کې حساب مه شه
د خوشال خټک وينا په دا تمامه

***

چې په ځای يې نا قابل زويه خاني کا
د خوشال خاطر په دا پاره پاره دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې خوشال خان پر خپل ځان او هم پر خپلو زامنو نیوکه کوي او نیمګړتیاوې یې رابرښېره کوي دا سې پر خپلې قبیلې (خټکو) هم نیوکې او انتقادونه لري او د هغو له ځینو عملونو او نیمګړتیاوو څخه هم ناخوښي څرګندوي.

لــــه خټکــــو نــــه مــــې هــــومره زړه نــــا خوښ دی
چــــې تو بــــه د همګــــي خټــــک لــــه نامــــه
د نعمــــت پــــه قــــدر هــــېڅ خبــــردار نــــه دي
نــــوم خټــــک بــــه مــــې خــــلاص نــــه وي لــــه انعامــــه
خټــــک واړه د دودام دي کــــه يــــې ګــــورې
څــــوک بــــه څــــه غــــواړي د خپلــــو لــــه دودامــــه
د وفــــا پــــه ځــــای همــــه واړه جفــــا ده
چــــې بــــه ماتــــه رســــېده لــــه خپلــــه قامــــه
کــــه پــــه تــــوره خټــــک خپــــل کــــړې ګنــــې خپــــل شــــي
کنــــه هــــېڅ بــــه يــــې خپــــل نــــه کــــړې لــــه اکرامــــه

***

چــــې زمــــا اختيــــار يــــې خــــوار کــــړ
خــــدای دې خــــوار هغــــه خټــــک کــــا

***

درســــت خټــــک زمــــا پــــه دور
نــــامور شــــو پــــه دوران
کــــه خټــــک پــــه مځکــــه پــــروت و
پــــاس مــــې يــــووړ پــــه اســــمان

***

محمد اسمعيل يون	سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفحص که څوک د خوږ ژړونو کاندي
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی

خوشال بابا د خټکو تر انتقادي دايرې او نيوکې وروسته، پښتانه په خپله انتقادي دايره کې داخل کړي او هغه نيمګړتياوې چې په پښتنو کې دي هغه يې يوه يوه څېړلې ده. په پښتنو کې به د خوشال بابا غوندې هېڅ داسې بل لوی ليکوال تر سترګو نه شي، چې د بابا په څېر د پښتنو پر رواني چلند او ټولنيز ژوند بلد وي او هغو ته يې په خپلو اثارو کې په دې کچه ځای ورکړی وي. خوشال بابا د خپل فطري بغاوت او ژور فکر له مخې د پښتنو نيمګړتياوې هم څېړلي او نيوکې يې پرې کړي دي. د خوشال بابا اثار د پښتنو د ژوند هنداري دي، چې د هغوی ښېګڼې او بدګڼې ټولې په کې په ښه روښانه ډول څرګند بري:

لېوني شول پښتانه په منصبونو
خدايه ما ژغورې له هسې غضبونو

***

پښتانه لکه مګس وربانده ګرځي
ورته ايښی دی مغل د حلوا تال

***

شرم دی ننګ دی که ډار د سر دی
سمه مې پرېښوه ځای مې غر دی
پښتانه واړه د مغول شوروا خوري
ماته يې پاتې دا شور و شر دی

***

محمد اسمعيل يون سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتانه په عقل پوهه څه ناکس دي
کوته سپي د قصابانو د جوس دي
اوښ له باره په ولجه په کور ورغلی
په ولجه د اوښ د غاړې د جرس دي

***

درست جهان په ناپوهانو سره ډک دی
ولې زيات که پکې وګورې افغان دی

***

که رښتيا وايم شېرشاه دا هسې نه و
لکه مور يې و نن پيدا له کوهستانه
پښتانه چې بې ننګي کا څوک يې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه

***

که په نور خلکو کې ښه سړي موندل شي
ولې ښه سړي به لږ وي افغانان
هره چار د پښتانه ترمغل ښه ده
اتفاق ورسره نه شته ډېر ارمان
د بهلول او د شېرشاه خبرې اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شپږ او اووه پېړۍ يې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حيران
يا هغه پښتانه نور وو دا څه نور شول
يا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان

محمد اسمعيل يون سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـــه توفیـــق د اتفـــاق پښتـــانه مـــومي
زوړ خوشـــال بـــه دوبـــاره شـــي پـــه دا ځـــوان

***

پښتـــــانه د ادم زاد لـــــه زاده نـــــه دي
د عفریـــت دی کـــه د دیـــو دي کـــه د دد دي

خوشال بابا د پښتنو ترڅنګ مغول هم د خپل انتقاد په دایره کې شامل کړي دي. د خوشال بابا د ژوند او مبارزې یوه زیاته برخه له مغولو سره په دوستۍ او دښمنۍ کې تېره شوې ده. لکه څنګه چې بابا ته پښتانه معلوم وو، داسې ورته مغول هم ښه معلوم وو. نو ځکه خو یې د هغوی ظلمونو، بدو عملونو او نورو نیمګړتیاوو ته هم نغوته کړې او انتقادونه یې پرې کړي دي. مغول پاچا (اورنګزېب)، چې د خوشال بابا د سیاسي مبارزې یو اړخ ورسره تړاو لري، د بابا په کلام کې ډېر زیات یاد شوی او غندل شوی دی او همدارنګه نور مغول هم.

تفـــاوت د خپـــل پـــردي وربانـــدې نـــه شـــته
کـــه یـــې ګـــورې اورنګزېـــب بادشـــاه ګمـــراه دی
دا لاځـــه چـــې هندوســـتان تـــوره تیـــاره ده
پـــه هـــر ځـــای دده د خویـــه بویـــه اه دی
د اورنـــګ بادشـــاه پـــه دور ارام نـــه شـــته
چـــا ویـــل چـــې جهـــان ځـــای د ارامګـــاه دی
کـــه زینـــت و تـــه یـــې ګـــورې یـــو یزیـــد دی
کـــه طاعـــت وتـــه یـــې ګـــورې اهـــل الله دی

***

وخـــت د اورنـــګ شـــاه دی   د هـر چـا تسپې پـه لاس دي
خـــدای(ج) ځینـــې خبـــر دی   پـه اخلاص کـه پـه لباس دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

پـــلار یـــې پـــه بنـــد ، ورور یـــې بنـــد بنـــد کـــړ
ځـــان یـــې هـــم شـــیخ، هـــم دانشـــمند کـــړ
اوس پـــه غـــزا کـــې خپـــل ځـــان غـــازي بـــولي
پـــه څـــو څـــو رنـــګ یـــې، خپـــل ځـــان څرګنـــد کـــړ

***

خانـــــان یـــــې واړه تـــــلاوت خـــــوان کـــــړل
د هنـــــد هنـــــدوان یـــــې دانشـــــمندان کـــــړل
وخـــت داورنـــګ دی عمـــل یـــې هـــېڅ نـــه شـــته
خـــو کتابونـــه یـــې پـــه عـــالم ګـــران کـــړل

***

ددې دور شـــيخان ډېـــر دي لـــور پـــه لـــور
اورنګزېـــب بادشـــاه د واړو دی انځـــــور
پـــه هغـــه چـــاړه قلـــم ســـازکا قـــرآن کښـــې
پـــه هغـــه چـــاړه شـــهرګ پـــرې کـــا دروګـــر

***

نو ځکه خو خوشال بابا دداسې واکمن اطاعت نه کوي:
اطاعت د اولوالامر ځکه نه کړم
خلیفه د زمانې په زړه کافر دی
بابا د نورو مغولو په باب هم انتقادونه لري:

محمد اسمعیل یون   سمسوررویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند په تخت چې عالمګیر کېناست
په خلکو کاږی د اسمان پرېوت

بابا د مغولو پرضد په مبارزه لاس پورې کوي او د پښتنو د يووالي هيله کوي، چې ټول پښتانه بايد له کندهار تر اټکه د ننګ په کار کې پټ اوښکاره سره يو شي، چې د مغولو له ستم نه ځان خلاص کړي.

ټول پښتون له کندهاره تر اټکه
سره يو د ننګ په کار پټ او اشکار

***

ناګهانې په دا ملک فساد بنياد شو
د ما هم د تلافۍ کار را په ياد شو

***

نن د وا ړو پښتنو په ننګ ولاړ يم
دا چې هسې په هر در هر درنګ ولاړ يم
چې پښتون شوم په دا هسې سپينه ږيره
نور مې خدای مه کړه مغول وايم په خيره

***

و مغول و ته به نن کړم اټک پوله
ملک به خلاص کړم د مغول له غاله غوله

خوشال بابا نه يوازې په ټولنيز ژوندانه کې د ټولنيزو نيمګړتياوو نقاد دی او پر دغو برخو يې نيوکې کړي، بلکې پر هغه چا يې هم سختې نيوکې کړي، چې د ريا عبادت يې د خپل ژوند د اړتياوو د خړوب وسيله ګرځولی او خلک پرې تېرباسي. خوشال تل دا ډول شيخان غندلي او له دې ډول ملايانو سره يې ورانه ده.

محمد اسمعيل يون — سمسورويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقيقي سجده هغه ده چې د يار په لور يې کړې
و کعبې ته چې سجده شي دا سجود دی مجازي

***

هر چېرته چې ګرځې په لاحول ورنه تېرېږه
سل بلا په زړه کې سل دانې تسپې په غاړه

***

د ابليس غوندې مکرونه يې په زړه کې
په فريب کې تر ابليسه لا ماهر دی

***

ډېر دي چې تر تا نه، خپل ځان ملک کا
په ښو خبرو، ځان په فلک کا

نعوذ بالله، چې ښه يې ځير کړې
شيطان تر ځان پورې، لکه کودک کا

***

په خوله يې ذکر په زړه کې نور فکر
فساد د دور دانا شيخان دي

***

چې د کنز د قدوري شي ځان ملا کا
هر حلال حرام په ځان باندې روا کا
نه د کنز په دقيقو څه خبر شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــه پـــه مـــخ د قـــدوري مبصـــر شـــوي
کتابونـــه پـــه ســـر کېـــږدي څـــان مـــلا کـــا
پـــه هـــر کلـــي علـــت ګرځـــي ټګـــي غـــلا کـــا
کېنـــي شـــرع پرېکـــوي پـــه رشـــوتونو
څـــان قاضـــي کـــا پـــه غلـــط روايتونـــو
و هرچاتـــه مســـلې د ســـخاوت کـــا
خپلـــه خونـــه ډکـــوه بلـــه غـــارت کـــا
پـــه مســـجد راځـــي پنځـــه وختـــه اذان کـــا
چـــې ذکـــات سرســـايه نـــه وي مســـجد وران کـــا
د ميـــراث مالونـــه خـــوري لـــه ظالمـــانو
نـــوم پـــه څـــان بانـــدې کېـــږدي د عالمـــانو
پـــه دا هســـې علـــم برنـــد کېنـــي مـــلا يـــي
و عـــالم تـــه ميـــراث خـــور د انبيـــا يـــي
نـــه يـــې کښـــل زده، نـــه لوســـتل زده، تـــل ټګـــل کـــا
تعويذونـــه ورکـــوي پـــه دروغ کښـــل کـــا
پـــه نـــاروغ يـــې خوښـــي لا زياتـــه تـــر روغ شـــي
ځښـــت، تعويـــذ، دعـــا، هيکـــل کـــې پـــه دروغ شـــي
لا رنځـــور غريـــب صـــحت نـــه وي مونـــدلای
چـــې اخـــون وي اخيســـتو تـــه ورنيـــولای
کـــه پـــه ورکـــړه کـــې څـــه درنـــګ څـــه خـــو تعطيـــل وي
پـــه غوغـــا پـــه شـــور و شـــر يـــې قـــال و قيـــل وي
چـــې دا زر هســـې ناســـازې کـــا اغـــازې
خپـــل مقصـــود مطلـــوب حاصـــل کـــا پـــه ناســـازې
چـــې څـــوک تـــرس لـــه خدايـــه نـــه کانـــدي غلـــول کـــا
اس بـــه پريـــږدي زيـــن بـــه بانـــدې پـــه جاهـــل کـــا

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

مریدي په کلا په نمبره ده
که پیري مریدي دا ده مسخره ده
څوک په پیر او په مرشد څه لره ویاړي
خپل مراد دې همګي له علمه غواړي
شیخ په ګوټ کې ناست دی چې د نفس سره غزا کړم
چې شي تورو ته وړاندې غزا داده

***

په خوله کلیمه لولي نمونځ روژه کاندي کافر شته
دعوې کا د شیخیه، تر شیطانه لا بتر شته
له کوره لوټه واخلي، استنجا لره روان شي
تقوی تر هسې حده، په ولجه یې وړي که زر شته
یوځای الوده نه دی په دا هسې دروېشانو
په دا دور که ګورئ دا ناپاک په هر کشور شته
چې خاص د زمانې دي حال یې دادی، نور وګړي
د غوا وو د خرو د کلي دی خالي نوم باندې بشر شته
چې حال د پرهېزګار و سراسر واړه دروغ شو
رښتیا غواړي له چانه چیرته پاتې دا هنر شته

***

شیخان چې هسې اوږده نمونځونه کا
په کې باغونه اسونه جونه کا
په کې رنګین رنګین ګنډي وریښمین سکڼي
په کې د سپینو د سرو ګنجونه کا

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

نمونځ، روژه چې د ریا د پاره کېږي
له اسمانه به لعنت باندې اورېږي

***

کتابونه د اسمان د ځمکې لولي
په عمل یې فرق د ځمکې د اسمان دی
په باطن یې زړه ګومان سره ترلی
په ظاهر ویل په ژبه مسلمان دی
په خبرو کې یې فیض مونده نه شي
مذبذب په قول په عهد په پیمان دی
په طاعت په عبادت کې که بلعم شي
په اخر انس په نغوته بې ایمان دی
زه خوشال ختټک بنده د هغه چایم
چې یې رو د زړه د خولې سره یکسان دی.

***

تل قرآن د وړاندې ایښی قرآن لولي
ولې هیڅ عمل یې نه وي په قرآن

***

خوشال بابا د یو لوی مفکر او سالار ادیب په توګه، ادبي برخې هم له نظره نه دي غورځولي، د خپلو لیکوالو ادبي نیمګړتیاوو ته یې هم ګوته نیولې، آن پر داسې لیکوالو یې نیوکې کړي، چې تر ده وړاندې پرې چا د انتقاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرئت نه شو کولای، خو ده د خپل فنان ذهن او ژور لید له مخې د هغوی اثار وتلل او نیمګړتیاوو ته یې ګوته ونیوله.

تر بابا د مخه ډېر لوی شخص چې مذهبي شهرت او اغېزې تر لیکنو زیات و ، هغه اخوند درویزه و چې چا پرې د انتقاد کولو جرئت نه شو کولای او هغه وخت په ټولنه کې مطرح شخص او لیکوال و ، خو خوشال بابا د هغه اثار وتلل او بیا یې پرې داسې نیوکه وکړه:

درویزه له یوه لوري راپیدا شو
په لږ علم په دا ملک کې لوی ملا شو
د روښان خیرالبیان یې ولیدلی
هغه هم مجهول بیان و ناسپندلی
ده چې خوشې میدان بیا موند سخنګوی شو
په ویل کې یې چې زړه و هسې توی شو
درویزه چې بیان کړی خپل کتاب دی
نوم یې مخزن الاسلام کړی جناب دی
که یوه مسره په شل بله په سل ده
نامربوطه ناموزونه په ویل ده
مسلې لس نظم کړي په پښتو دی
درته څه وایم چې څه دي د ایستو دي

د اخوند درویزه د (مخزن) په باب زیاتوي چې دا یو مجهول او بې وزنه کتاب دی او هغه د عربي قصیدې بوصیري ترجمه ښیي.

هر هر بیت د قصیدې چې در مرجان دی
په پښتو کې تراوربشو لا ارزان دی
قصیده د بوصیري ترجمه کړې
عربي یې تر پښتو مضحک راوړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

مخـــزن مـــې د اخـــون چـــې تمـــامي پـــه نظـــر کښـــېوت
پـــه دې کـــې عـــروض نـــه شـــته نـــه يـــو بحـــر مـــا مونـــدلی
يـــــو کتـــــاب دی درويـــــزه ســـــره جـــــوړ کـــــړی
د ســـوات خلـــک يـــې لـــه کـــل علمـــه مـــوړ کـــړی
نـــا معقـــول مجهـــول بيـــان پـــه کـــې بـــې ځايـــه
پـــه کـــې بـــد د حســـين وايـــه يزيـــد ســـتايه
پـــــه حيـــــرت بـــــه واړو ګـــــوتې وچيچلـــــې
د اخـــــون پـــــه مخـــــزن چـــــاګوتې کښـــــېولې.

خو هغه چا چې پوره او کره شعر ويلی، خوشال بيا هغه ستايلی دی، لکه ميرزا خان انصاري:

لـــه چانـــه پـــه پښـــتو کـــې مـــا ميـــزان مينـــدلی نـــه دی
ميـــرزا پـــه دا زبـــان کـــې ويـــل کـــړي دي تللـــي

خوشال بابا په يوه قصيده کې د ځينو نورو شاعرانو ارزونه داسې کوي:

يـــو پـــه حـــال او پـــه ماضـــي کـــې داســـې نـــه و
چـــې ښـــکاره يـــې د خبـــرو راتـــه خونـــد کـــړ
د ميـــرزا ديـــوان مـــې ومنـــډه پـــه ګـــوډي
مســـخره مـــې ارزانـــي خويشـــکی زمنـــد کـــړ
کـــه دولـــت و کـــه واصـــل و کـــه دا نـــور وو
پـــه خبـــرو مـــې د هـــر يـــوه ريشـــخند کـــړ
کلمـــې مـــې ورتـــه ســـازې کـــړې د قنـــدو
د اوربشـــو پـــه ډوډۍ چـــې بـــه يـــې شـــخوند کـــړ

محمد اسمعيل يون　　　　　　　　　　سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

هر چې لاف وهي د شعر
نن په دا دور دي ډېر
خدای دې نه کا چې به وايم
حال د ديو تېر و بېر
څوک پاوي څوک نيم پاوي دي
قلندر په کې نيم سېر
چې د موږه په حساب دي
هيڅ مې نه دی واصل هېر
بل دولت فقير درې پاوه
نه ترې ځو سرشاهي سېر

***

د هغه شاعر دانې وشه په ژبه
چې د شعر دردانې پلوري په مال

***

د هغه شاعر مخ تور شه چې په طبعه
و هر در و هر دربار و ته ولاړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنپوه خوشال

خوشال نه يوازې د خپلې ټولنې يو فنان او هنرمند دی، بلکې د خپلې ټولنې او خپلو خلکو يو رنځپوه او اروا پوه هم دی. خوشال بابا د خوی، خصلت، فن او مسلک له مخې د ټولنې وګړي سره وبشلي، تللي او تجزيه کړي يې دي او په ټولنه کې يې د هر چا کار مشخص کړی دی.

خوشال بابا د يوه ټولنيز او سياسي شخصيت په باب په خپل کتاب (دستارنامه) کې دقيق معلومات وړاندې کړي. د خوشال بابا په اند که څوک غواړي په ټولنه کې يو لوړ سياسي او ټولنيز شخصيت د (دستار سړی) شي نو بايد شل هنرونه او شل خصلتونه زده کړي، ده دا شل هنرونه او شل خصلتونه هر يو په خپله دستارنامه کې تشريح کړي دي. په شلو خصلتونو کې خوشال بابا د نارينه لپاره يو خصلت هم، شجاعت ضرور بولي او دا د (مرد) لپاره لازم ګڼي، ځکه خو نو په ټولنه کې دی د (مرد) او (نامرد) لپاره خاصې پولې ټاکي، چې د هغو له مخې يو بل سره توپيروي خوشال بابا وايي:

مرد به نه شي په ګفتار — څو پيدار نه کړي کردار
چې دې وکنځي مرد نه دی — که له تانه وي په ډار
چې څه دی خو انتقام دی — د مردانو کار او بار
چې عزت ورڅخه نه وي — هغه مرد نه دی په کار
هم مهره له هم زهر — ښه مردان دي لکه مار
چې هم تندر هم باران دي — تر هغو مردانو ځار
مرد به غم د خپل هنر کا — نه د زرو، نه دينار
مرد به غم کا د خپل شرم — د عزت، د اعتبار
نامرد فخر په نسب کا — مرد نه مور لري، نه پلار

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

مرد هغه چې همت ناک برکتناک
له عالمه سره خوږ په زیست و ژواک
مخ یې مخ، قول یې قول، عهد یې عهد
نه دروغ نه یې فریب نه تش تباک
لږ ویل ډېر یې کول په خاموشۍ کې
د غونچې غوندې خوله ډکه، سینه چاک
چې خبره د پستۍ د بلندۍ شي
په لویي لکه اسمان په پستۍ خاک
په تمکین کې لکه سبر، په سخا کې
په هر لور څانګې ږنګورې لکه تاک
لکه ګل شګفته روی تازه په باغ کې
همېشه د ښو بلبلو پرې بلغاک
چې دا هسې ښه ویل کا زه حیران یم
چې خوشال راوړ له کومه دا ادراک

د مرد په باب بیا په نورو شعرونو کې وایي:

مرد به غیور وي مرد به صبور وي
هم به په عفو په کرم مشهور وي
نامرد هغه دی په حقیقت کې

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا ثو توکه یې له دله دوروي

***

که د مردانو په دین ایین یې
نه بند په سره یې نه بند په سپین یې
که نه دې تخت شته نه دې افسر شته
قیصر د روم یې فغفور د چین یې

***

ثو وانخلې له غلیمه انتقام
مرد نه خوب کا نه خوراک کا نه ارام
چې د ننګ او د ناموس اندوه یې نه وي
د هغه سړي به نه وي احترام
چې د بل ترلاسه ورغی د بل شو
مرد به خپل لري د خپل فکر زمام

***

په جهان کې که مردان دي هم هغه دي
چې و سختې ته ونیسي ځانونه

***

واړه زړونه فراغت دي په ښادۍ کې
چې په غم کې مردانه شي سخا هغه

ر

***

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې بیتونو څخه معلومیږي چې دی هغه چاته په درانه نظر ګوري چې له ګفتار سره کردار هم ولري او د عمل جنبه یې ډېره درنه وي، هغه څوک چې د چا سترګه ترېنه نه سوزي او خپل انتقام په لوړه پیمانه نه شي اخیستلای، یا یې د خپل فکر زمام په خپل لاس کې نه وي او پر پت او عزت باندې، د سر و مال ښندلو ته نه وي تیار، د ده د احترام وړ نه دی.

دی (مرد) له مار سره تشبیه کوي چې باید هم زهر ولري او هم د مهر موره، هم لکه د اسمان وربځ، د رحمت بارانونه ورسره وي او هم اسماني تندر چې د سرې ځواب په توره ورکړي او په سختو حالاتو کې د صبر او متانت خاوند وي.

د اسمان په څېر لویي او بلندي او د ځمکې په شان فروتني دواړه د یوه لوی شخصیت لپاره ضروري ګڼي. پر عهد و قول ټینګار، له چل ول او ټګۍ برګۍ نه ځان ساتل، د نارینه ژوند شعار بولي. که څوک د مردانو پر دین او ایین ټینګ وي، هغه ته د روم قیصر او د چین فغفور وایي، د خوشال په نظر بریالی شخص باید د تمکین او وقار خاوند وي.

د خان په ټولنیزو نظریاتو کې دا ټکی هم نظر ته ډېر راځي چې دی د انسان فطري او طبیعي استعداد ته په ډېر اهمیت قایل دی او ذاتي استعداد د انسان په شخصیت جوړونه او ټولنیز ژوندانه په سمون کې ډېر موثر ګڼي. لکه چې په دې لاندې شعرونو کې وایي:

چې بنیادې پیدا شوی په نفاق
د هغه نه طمع مه کړه اتفاق
چې وودلې وي په ذات توره شړې
سپینول یې و هرچاوته دي شاق
د عسل سره یې خوره خوږه به نه شي
مرغونې چې ترخه دي په میثاق

محمد اسمعیل یون سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه ((اخــلاق ناصــري)) پــه یــادو ووایــي
پــه اخــلاق کــې بــه ښــه نــه شــي بــد اخــلاق

دغه راز د خوشال بابا په کلام کې په لسګونو ځایه داسې مسایل څېړل شوي چې د ټولنپوهنې له نظره د انسان شخصیت او ماهیت څېړي، د خوشال د اثارو په هېنداره کې زموږ د ټولنې انسان له هر پلوه ډېر ځلېږي او د هغه ښېګڼې او بدګڼې په کې له ورایه ښکاري، نو له دې کبله خوشال ته زموږ د ټولنې یو وتلی ټولنپوه ویلای شو.

محمد اسمعیل یون سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رنځپوه (طبیب) خوشال

په دارو کې چې ښه نیت وي
دارونه وي عبادت وي
عبادت په روغ صورت شي
ګڼې کله عبادت شي

خوشال بابا د علم او فن د نورو برخو په شان په طب او طبابت کې هم لوی لاس درلود ، د خپل وخت پر زیاتو طبي علومو خبر و ، په طبي برخه کې یې زیاته مطالعه کړې وه. ځکه یې نو په خپل کلام کې طب او طبابت ته هم زیات ځای ورکړی دی، ده هم په یو شمېر شعرونو او نثرونو کې دا موضوع څېړلې او هم یې د (طب نامه) په نامه یو مستقل منظوم اثر لیکلی دی. له طبنامې پرته په (فضل نامه) کې هم د طبي مسایلو په باب یو شمېر لاربښوونې شوې دي.

خوشال بابا په طبي برخه کې تر هر څه وړاندې د انسان لپاره د عقل او روغتیا د ساتنې لاربښوونه کوي. د بابا په نظر که په یو انسان کې عقل او صحت دواړه ښه وي، نو ډېره خوبي ورسره ده او که دا نه وي نو خوبي ورسره نه شته:

یو صحت بل عقل غواړه
ته په دا کې خوبي غواړه
که دا دواړه تو که نه وي

محمد اسمعیل یون	سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نــــــــــوره هـــــــــره خـــــــــوبي ولاړه

پخوانيو حکيمانو او صوفيانو د روحاني قوت د پيدا کولو لپاره درې شيان لازمي ګڼلي دي:
(کم ويل، کم خوړل او کم ويده ل). خوشال بابا دا موضوع داسې يادوي:

ابـــدال پـــه دا څلـــور خويـــه ابـــدال دی
کـــم ويـــل کـــا کـــم د چـــا ســـره ګـــډون
کـــم ملاســـتی کـــا پـــه خـــوراک کـــا کمـــه مينـــه
پـــه دا شـــان يـــې پـــه عـــالم کـــې دی ژونـــدون

او به د ژوند لوی نعمت دی چې بې له اوبو ژوند امکان نه لري، بابا د صحي اوبو په باب وايي:

کـــــه اوبـــــه وي د بـــــاران يـــــا د چينـــــې
د کـــــوهي اوبـــــه ضـــــرر دی د بشـــــر
ښـــې ســـړې خـــوږې اوبـــه د ســـړي ځـــان دی
ولـــــې تـــــود طعـــــام ســـــړې اوبـــــه ضـــــرر
چـــې تـــودې اوبـــه څـــوک څښـــي غـــارمـــه وهلـــی
پـــرې نقصـــان د اشـــتها شـــي رنـــګ اصـــغر

د خوراک په باب وايي:

محمد اسمعيل يون   سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څـو چـې ډېـر طلبګـار نـه شـې طعـام مـه خـوره
هـر زمـان پـه شـخوند کـې مـه شـه لکـه سـتور

***

ډوډۍ غنمینـــــــه وي کـــــــه اوربشـــــــینه
پــــه وخــــت د لــــوږې خــــوږه لګینــــه
مــــوږ د نبــــاتو حلــــوا تــــه نــــه ګــــوري
هوښــــیار بــــه پــــوه شــــي پــــه دا رازونــــه

خوشال بابا د سږي څواک او د ملا د پیاوړتیا لپاره نصیحت کوي او د زیاتې کوروالۍ نه کولو ته سږی رابولي، دخوشال بابا په نظر ((د صحت په کار کې ډېر فکر بایده وي)).

دا د مــــلا اوبــــه یــــې واړه در ګــــوهر دي
کــــه ســــړی یــــې شــــي د قــــدر نــــه خبــــر
در ګــــوهر بــــه هغــــه څــــوک لــــوني بــــې ځایــــه
چــــې پــــه پوهــــه کــــې ابلــــه وي ګېــــدی خــــر

خوشال بابا په دې بیتونو کې هر څه بیان کړي، خو ورسره یې د علاج او درملنې لپاره هم لارښوونه کړې ده:
کــــه قــــوت زیــــاتوي تــــل خــــوره شــــوده پــــۍ
چــــې تــــر دانــــه دارو نشــــته معتبــــر
کــــه یــــې مــــومې اوړی ژمــــی ګبینــــه خــــوره
خــــو پــــه ســــود یــــې خبــــر مــــه کــــړه خپــــل پــــدر

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا د انسان د بدن د زياتو برخو او د هغه د زياتو ناروغيو د علاج لپاره داسې لارې ښودلې دي، چې آن په نننۍ عصري طب کې هم ورڅخه ګټه اخيستل کېږي: خوشال بابا اول دا نصيحت کوي چې ناپوه طبيب ته مه ځئ، چې دارو يې خطر لري:

د طبيب دارو هاله خوره چې حاذق وي
د ناقـص طـبيب دارو لـري خطر

د انسان د روحي ارامۍ لپاره وايي، چې سړی بايد په باد او غبار کې ونه ګرځي، ښه هوا او خوشبويي کې وګرځي چې صحت ته ګټه لري:

ګـرد، غبـار، غارمـه، چکـړ هـوا بـد بويـه
رنـــځ علـــت وبـــا پيـــدا کېږي اکثـــر

خوشـــبويي څـــو لګـــوې هـــومره فايـــده ده
تندرســـــتي ده هـــــم ســـــنت د پيغمبـــــر

اوسنی طب وايي، د هغو انسانانو لپاره چې وينه يې زياته وي په کال کې بايد يو مقدار وينه وباسي، دا کار يې صحت ته ګټه رسوي. بابا وايي:

فـصد سړي سره نافـع دی
د هـزار عـلت دافـع دی

محمد اسمعيل يون
سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سترګو د علاج لپاره وايي:

که رانجه سرې تاوده کا
اطريفل سره يې اوبه کا
په کې ډوب تاوده رانجه کا
اووه ځله دا رنګ وکا
په دا رنګ د ښځې پۍ
اووه ځله ډوب پرې کئ
بيا دې واړه ښه ميده کا
په لېمو دې يې ښه سيده کا
چې د سترګو ګوهر يې زحمت وي
نور به دا رانجه صحت وي

د ټوخي دارو:

ښه پخه کر کنه ګوره
ځنې زړی واخله وروره
هغه زړی ښه وريته کړه
آس يې ګډ په ګبينه کړه
د هر ټوخي دارو دا دي
چې آسان دارو دي دا دي

د نس خوږي دارو:

ښه دارو دي دا د ګېډې
که دې درد کېږي د ګېډې
انګزه سپيرکۍ چوکار هم
نمک سنګ واخله اشخار هم

محمد اسمعيل يون

سمسورويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه ثربه هلیله ګوره
پوست یې واخله زما وروره
دا پینځه توکه همدمه
سره واړه دوه درمه
او به واخله ثلور سېره
پرې د ارو لمبه کړه تېره
سره واړه جوشیده کړه
نرم اور پسې سیده کړه
چې نیم سېر او به شي پاتې
او به نه وي کمې زیاتې
بیا ور ګډې کړه شکرې
په ناشتا به یې ونغرې

د مثانې ډبرې دارو:

سهاګه، چوکر، کور زړي
له تودو او بو چې نغړي
که ثلوېښت ورځې ثوک وخوري
رنځ د سنګ مثانې وړي

په طب نامه کې همدارنګه د سترګو د ځینو ناروغیو، د ګنده دانو، بواسیرو، اشتها، جلابو، د وجو د بادو، سردرد او ځینو نورو ناروغیو په باب هم معلومات، علاج او لارښوونې راغلي دي.

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاستپوه خوشال

د خوشال بابا د ژوند یوه زیاته برخه په سیاسي مبارزه، کار او زیار تېره شوې ده. خوشال خان که خاني کوله، که ملکي، که جاګیرداري او یا هم قومي مشرتوب، نو په ټولو کې سیاست نغښتی و، خوشال بابا د ژوند د ډګر عملي سیاستوال هم و او د خپلې عملي او ذهني پوهې او تجربې له مخې سیاستپوه هم و.

ځکه خو په سیاسي علومو او پوهنو کې د خوشال تجربه او نظر د زیاتې تاییدونې وړ دی. خوشال چې د خپل ژوند په (۱۴) کلنۍ کې له خپل پلار سره یوځای د خپلو رقیبانو پر ضد په جګړه کې شریک شو، په حقیقت کې همدا ده د سیاسي ژوند پیلامه ګڼل کېږي. د خوشال سیاسي مبارزې بیا آن ده د عمر تر پایه پورې دوام وکړ، آن تر دې پورې چې ده وصیت وکړ؛ ما داسې ځای کې ښخ کړئ چې د مغولو د اسونو ګرد زما پر قبر پرېنوزي. مانا دا چې له تنکي زلمیتوبه بیا تر بوډا توبه پورې د خوشال ژوند په سیاسي مبارزه او هلو ځلو کې تېر شو.

خوشال د خپلې سیاسي مبارزې په ترڅ کې له ډېرو سختیو او کړاوونو سره هم مخامخ شوی او یو ځل یې څلور کلن بند هم ګاللی دی. خوشال د همدې څلور کلن بند په موده کې له خپل نبوغ نه ګټه واخیسته، د (دستار نامې) پر لیکلو یې پیل وکړ او په (۱۳) ورځو کې یې داسې یو جامع کتاب ولیکه چې د سیاست، ټولنیزو چارو او قومي مشرتوب لپاره ډېر معتبر اثر ګڼل کېږي.

خوشال خان په دې اثر کې د لومړي ځل لپاره د یو سیاستوال او قومي مشر د (دستار سړي) لپاره یو لړ اصول وټاکل، چې د هغو د پوره کولو له مخې یو څوک کولای شي د قوم مشر شي، سیاستوال شي او یا د دستار

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅو لايق وګڼل شي. د خوشال له نظره د دستار سړي بايد دا شل هنرونه او شل خصلتونه ولري:

اول هنر د ځان د معرفت:

دويم هنر د علم چې کسب کمال باله شي.

دريېم هنر د خط چې لازم ملزوم د کسب کمال دی.

څلورم هنر د شعر چې پيرو د علم دی.

پنځم هنر د تيراندازۍ دی.

شپږم هنر د اسپ تازۍ دی.

اووم هنر د ښکار دی.

اتم هنر د شجاعت دی.

نهم هنر د سخاوت دی.

يوولسم هنر د ازدواج د معاشرت دی.

دولسم هنر د اولاد د تربيت دی.

ديارلسم هنر د تاديب خدم و حشم دی.

څوارلسم هنر د اسباب معيشت دی.

پنځلسم هنر د زراعت د دهقانيت دی.

شپاړلسم هنر د تجارت دی.

اولسم هنر د تحقيق د نسب دی.

اتلسم هنر د ترد د شطرنج دی.

شلم هنر د تصوير د نقاش دی.

او شل خصلتونه په دې ډول دي:

اول – خصلت د مشورت

دويم – خصلت د عزيمت

دريېم – خصلت د خاموشۍ

څلورم – خصلت د راستۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم – خصلت د شرم و حیا

شپږم – خصلت د خلق نیکو و خلعت وخوشخویي

اووم – خصلت د مروت

اتم – خصلت د عفو او کرم

نهم – خصلت د تمیز

لسم – خصلت د عدل د انصاف

یوولسم – خصلت د توکل

دیارلسم – خصلت د خوف و د رجا

څوارلسم – خصلت د ملک د انتظام

پنځلسم – خصلت د همت

شپاړلسم – خصلت د حلم

اوولسم – خصلت د غیرت

اتلسم – خصلت د عزم و احتیاط

نولسم – خصلت د طاعت د ورع

شلم - خصلت د استغفار [1]

خوشال بابا د یو سیاستوال لپاره پورتني هنرونه او خصلتونه لازم بولي. ددې هنرونو او خصلتونو په واسطه له ځاني ژونده نیولې بیا تر ټولنیز او هېوادني ژوند پورې ټولې چارې سمبالېږي. د خوشال په نظر یو واکمن یا سیاستوال باید پر دیني او دنیایي علومو دواړو پوه وي، چې د ملک د انتظام چارې سمبال کړي، که چېرې یو سیاستوال یوازې په دیني علومو پوه وي، نو د ملک ژوندنیو چارو ته به یې پام راکم شي او د ټولنې اقتصادي او د ژوند نور ډګرونه به وده ونه کړای شي او که چېرې یوازې دنیایي علوم یې زده وي، نو ټولنه به له دینه لرې شي او اخروي نړۍ ته به یې

[1] د خوشال ختیک دستارنامه، کابل چاپ، ۱۳۴۵ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیان ورسي، لنډه دا چې حاکم باید د ټولنې د ښه نظام لپاره دا دواړه علوم یاد کړي. د خوشال په نظر هغه چې ظاهري او باطني سیاست یا دیني او دنیایي علوم یې زده کړي دي، هغه د اسلام د څلورو خلیفه ګانو په شان دي: ((هر چې ظاهري او باطني دواړه لري هغه په سیرت دي د خلفای اربعه رضوان الله علیهم اجمعین)).

خوشال بابا وایي، چې یو ملک د حاکم په سیاست ودان دی، که چېرې سیاست کمزوری وي او حاکم ناپوه وي، ملک خپله د کمزورۍ خواته ځي او ګډوډي رامنځته کېږي:

چې خالي شي د حاکم له سیاسته
هغه مـلک پـه بـلا یـاد شي

خوشـال خـان د یـو ملـک د مشـر لپـاره دا تـدابیر لازم ګڼي، چې د ملـک اقتصاد ته پام وکړي، پر خپل پوځ لاس راکاړي او خلک له اقتصادي پلوه ښه وساتي، که چېرې داسې ونه شي، نو ملک کې به ګډوډي راشي، پوځ به یې متلاشي او تیت و پرک شي، نو ځکه خو وایي:

هر بادشاه چې خزانه ورڅخه نه وي
عاقبت ورڅخه تار په تار لښکـر دی

خوشال بابا د یو ملت یووالی او پیوستون د دولت د بقا ضامن بولي او کله چې نفاق رامنځته کېږي هغه سره بیا غربت او بدمرغي په خپله راځي.

دولتونـــه چـــې د خلکـــو پـــه اتفـــاق دی
هغـــه بـــه خـــوار شـــي چـــې پـــه کـــې نفـــاق دی
دوه زړونـــه چـــې یـــو شـــي غـــر بـــه هـــم پـــاره پـــاره کـــا
څـــار تـــر یګـــانګۍ چـــې نعمتونـــه راښـــکاره کـــا

محمد اسمعیل یون　　　　　　　　سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال خان دغه راز د یو مشر او سردار لپاره ځینې شرایط هم ټاکلي چې علم، دین او میړنتوب هم په کې راځي ، خوشال بابا د یو قومي مشر او خان لپاره یو لړ نورې ځانګړنې هم ټاکلي، هغه وایي چې خان باید د سیم و زر پروا ونه لري او یوازې د شرم و ننګ په فکر کې وي:

خاني کار د هر چا نه دی د هغه دی
چې صرفه یې نه په زر وي نه په سر
یکباره یې په نظر کې شرم ننګ وي
د دنیا په سود و زیان نه دی خبر

همدا صفت بیا د یو سردار او د هېواد د مشر لپاره هم غوره بولي:
سردار هغه دی چې شرم ننګ لري
مدام د شرم توره تر څنګ لري
صرفه په زر نه کا صرفه په سر نه کا
چې دښمنان وي له هغو جنګ لري.

***

چې صرفه کا ندي په سر
یا صرفه کا ندي په زر
نه به خان نه به سلطان شي
نه به خپل کا ندي کشور
چې په ځان مړنی نه وي
مړنتوب نه کا لښکر

ددې ترڅنګ خوشال بابا د سرداری لپاره د یو لړ نورو ځانګړنو یادونه هم کوي:

محمد اسمعیل یون — سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار د عفوې د کرم څښتن
د جنګ تر کاره په اشتي مين ښه دی
ډېر هنرونه د مرد داری دي
چې واړه تېر شي تېر مبرهن ښه دی

***

سرداري لره بويه دا درې توکه
يو همت دويمه توره بل اخلاق

خوشال، د حاکم يا سلطان لپاره نور ډېر ډېر هنرونه هم لازم او ضرور بولي، وايي:

د مارکه نه وي په تن کې زهر
سردار که نه لري خنجر د قهر
دا دواړه توکه زما په پوهه
نه ياد په کلي وي نه ياد په ښهر[1]

د سياست او مشرتوب په باب د بابا په کلام کې ډېرې نورې زياتې څرګندونې هم شته، خو موږ دلته يوازې پر همدې لنډيز بسنه کوو.

---

[1] ګل پاچا الفت، ننګيالی پښتون، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۱مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکګر (خطاط) خوشال

خوشال بابا د خپلو ګڼو کمالونو ترڅنګ یو ډېر ښه لیکګر(خطاط) هم و. خط د هغه وخت په هنرونو کې یو مهم هنر ګڼل کېده. خوشال نه یوازې یو ښه خطاط و، بلکې د خط هنر پر ارزښت او ماهیت هم ډېر ښه پوهېده. خوشال د یو سیاستوال او سیاستپوه لپاره هم د خط او خطاطۍ هنر زده کول، لازم ګڼل، نو ځکه خو یې د (دستار سرې) لپاره په شلو هنرونو او شلو خصلتونو کې د خطاطۍ هنر په دربیمه کتګورۍ کې راوړی او وایي: ((دربیم هنر د خط چې داخل د کسب کمال دی)).

خوشال بابا په دستارنامه کې د خط تعریف، ارزښت او د خطاطۍ فن په باب په زړه پورې او ژوره لیکنه کړې ده. د لیک ارزښت یې په دې شان څرګند کړی چې آن ډېرو ژبپوهان به هم ورته ګوته په غاښ شي، هغه وایي: ((علم او خط سره لازم او ملزوم دي. علم په مثال وحشي خط یې لکه کمند چې وحشي دی، پرې قید شي. دا هومره کتابونه به نه وو که خط نه وی، په حساب، په کتاب په سیاق به څوک پوهېدل که خط نه وی، د جهان کار سره ټول په خط دی، لوی هنر دی، منزلت، مرتبت یې هم ډېر دی، قدر قیمت یې تر حساب تېر دی، که یې دولتمند زده کا زېب و زینت دی، که یې درویش زده کا د درویش دولت دی.

الحق څو چې څوک وایي دا هنر لایق د هغه تعریف دی، کار یې پټ نه دی څرګند دی، ولې حیف دا چې د هر چا په مصاحبت تن ورکا، لار نه ګوري، هر څوک یې چې په لاس واخلي، نور د هغه شي، د هرچا یار دی:

درسته ښه یې ته دلداره یوه چار دې ده یکباره
چې و تا و ته نږدې شي نوره یې د هغه یاره

محمد اسمعیل یون سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کور دده ودان شه، چې دده دمخه څه ورانی ودانی په جهان شي، په هر چا چې دی دا تور مخ برابر کا، کیمیا ګر دی، سیسن یې زر کا. بې کامه وي هزار کامراني ورکا، د ډېرو په سرتاج کېږدي، د ډېرو خاورې په سر کا، په دا سبب چې دو زبان دی. د جهان سرګرداني په ده، هر زمان یې سر په تېره تېغ واهه شي، چار پخپل سرکا، مراد و نامرادانو ورکا، ځان ګداز رفیق نواز دی. جوانمردي ډېره، وفا یې تر حده تېره ده. دریغه چې د نا اهلو په لاس کې نه وی، په لاس د اهلو وی، دده د سر بلا په بد ذاتو په سفله و په سهلو وی. [1]

خوشال په دستارنامه کې د خط هنر د ارزښت د څرګندولو په ترڅ کې د هغه د زده کولو لارې چارې هم په ګوته کوي او زده کوونکو ته یې د زده کړې لارې ښیي. وایي:

((زده کول د خط موقوف د کاتب په تعلیم دی، پخپل طور چې ښه خط ګوري، کښې طبیعي باله. دا هم کښل زده کا اما شنیده کی بود مانند دیده- چې کاتب خوش نویس ورته د خط قواعد ښیي اصلاح ورکوي هغه خط په قواعد زده شي او زر زده شي خوش نویسي هم هغه باله شي چې خط د استاد زده کا.

د قلم سازول برابر د کتې ګوتې تر بند تراشه بویه، شګاف دې برابر وي چې یو اړخ بل یې نری پېړ نه وي، د مشق قلم خو پېړ وي هومره ښه وي په محرف قلم زر خوش نویس شي.

محرف و نوک دار قلم و ته وایي. د خط مراد په مړوند دی چې مړوند قوت وشي، نور ګوتې په قلم و جوړېږي. د مړوند قوت بې غټه قلم نه شي چې قلم لک وي، ځینې حرف ورځنې ووځي قوت د مړوند کېږي. که مشق ووړ ډېر حرف وي دې کټه لکه کټه ګوته هسې وي.

---

[1] خوشال خټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۱۸-۱۹مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشق په تخته بد فتین بویه. که په د نري قلم ډېر کښې خوش نویس به نه شې که په غټ قلم لږ کښې خوش نویس به شې، قلم چې روغ کا په نقطه دې وازمیي، که نقطه ترې ښه پرېوته او که نه بیا دې قط کا.

قلم تراش د قلم ډېره تېره بویه، هاله به ښه روغ شي ښه په قط شي نقطه به ترې ښه پرېوزي، دا کار واړه په چاړه تعلق لري.[1]

همداسې د سیاهي د جوړولو لپاره هم لارښوونې کوي.

خوشال بابا نه یوازې د خط د هنر یو لارښود او خطاط و، بلکې د یو ځانګړي خط موسس هم و، چې زنځیري نومېده، دا یو ډول ځانګړی لیک دی چې خپله د دوی د کورنۍ ترمنځ کارېده او بڼه یې داسې وه چې د تورو یو سر له بل سره نښلېده او همداسې زنځیري شکل یې نیوه، نو ځکه یې زنځیري باله. خوشال بابا د ((زنځیري)) په نامه یو اثر هم لري چې د حبیب الله رفیع په زیار خپور شوی دی.

د خوشال د فکر اوژوندانه د پورتنیو اړخونو ترڅنګ، چې مو ورته اشاره وکړه، سیاستوال خوشال، تېرپوه خوشال، ښکاري خوشال، اسلامپوه خوشال، اروا پوه خوشال، مارشال خوشال، ښوونپوه خوشال او داسې نور عنوانونه چې هر یو د بابا د ژوند او فکر یوه برخه رانغاړي هم د زیاتې شننې او څېړنې وړ وو، خو لکه څنګه چې د مخه مو یادونه کړې، بابا یو څو اړخیز شخصیت اود علم یو داسې بحر دی، چې هر څومره پکې مزل وکړو، بیا یې هم پای ته نه شو رسېدلای، ځکه خو مو پورتنیو څو برخو ته په لنډیز سره په اجمالي ډول اشاره وکړه.

---

[1] خوشال خان ختک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۰-۲۱مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

پر خوشال بابا ځانګړي لیکل شوي کتابونه

خوشال بابا د نړۍ داسې یو ستر عظیم او لوی شاعر، عالم، اندیال، مبارز او څو اړخیز شخصیت و، چې که هر اړخ یې په ځانګړي او جلا ډول وڅېړل شي، نو په خپله یو بېل شخصیت، یو بل خوشال او له نورو نه یو بېل او متمایز خوشال مو تر سترګو کېږي. خوشال یو داسې قوم او ملت ته منسوب شخصیت دی، چې نه په کې د لیک لوست کچه ډېره لوړه ده، نه د خپرنیو رسنیو له مخې د نورو د سیالۍ جوګه دی، نه یې ژبه د نړیوالو ژبو په کتار کې ودرول شوې ده، آن تر دې چې په خپل ټاټوبي کې هم د خپلې ژبې له نعمت څخه بې برخې دی.

د نالوستۍ په وجه د ملت د ډېرو وګړو ذهني اړیکې د هغې له ویاړلې ماضي سره غوڅ شوي دي. پر دې تنګسیا سربېره پردی فرهنګي یرغل لا بل لامل دی چې، ان د لوستي پاړکي پر ذهن یې هم د پردیپالنې سیورۍ خپور کړی دی.

خو د دې ټولو لاملونو، تنګسیاوو او نیمګړتیاوو سره سره خپله د پښتنو افغانانو او پردیو له خوا پر خوشال بابا په لسګونو مستقل اثار او اټکل تر (۲۰۰۰) عنوانو پورې بېلابېلې لیکنې خپرې شوې دي. د لروبرو افغانانو هېڅ یوه داسې خپرونه او چاپپانه به نه وي چې په هغې کې دې د بابا یادونه نه وي راغلې. اکثرو هغو بهرنیو خپرونو چې پر افغانستان یا افغانانو یې لیکنې کړې، ضرور یې د لوی خان یادونه هم کړې او د هغه له افکارو او اشعارو څخه اغېزمن شوي هم دي، یو شمېر بهرنیو ختیځپوهانو او نورو لیکوالو د بابا پر اندوژوند ډېرې په زړه پورې لیکنې کړې او مستقل اثار

محمد اسمعیل یون سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې هم خپاره کړي دي، ځينو د خپلې ماسترۍ او ډاکترۍ تيزسونه هم د بابا پر ژوند او اثارو ليکلي دي. لنډه دا چې د بابا پر ژوند اثارو او شخصيت باندې د ټولو شويو ليکنو شمېر څو زرو عنوانو ته رسېږي، چې د هغو په باب تراوسه پورې د خوشال بابا څو کتابښودونه جوړ شوي او نورو ته هم اړتيا ده، خو موږ دلته يوازې هغه اثار معرفي کوو چې د بابا د ژوند، شخصيت او اثارو په باب ليکل شوي او په مستقل ډول چاپ شوي دي، په دې اثارو کې يا د اثر ټوله برخه د بابا اندوژوند ته ځانګړې شوې يا يې يوه برخه د هغه پر اند وژند متمرکزه ده او بله برخه يې خپله د بابا کلام دی. لکه په انګريزي ژبه د بابا ژباړل شوي شعرونه او بيا پر هغو تبصرې او شننې او يا د هغه پېژندنه. موږ دلته همدغه ډول مستقل او يا نيمه مستقل اثار معرفي کوو:

۱- خوشال خان خټک څه وايي؟

دا کتاب د استاد عبدالروف بېنوا له خوا لومړی ځل په هندوستان کې چاپ شوی دی. پر ۱۹۵۰ م کال، په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا بيا چاپ شو. کتاب ۱۵۸ مخونه لري او د خوشال د فکر وفن پر بېلابېلو اړخونو په کې بحث شوی دی.

۲- خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک:

د سر محقق عبدالله بختاني خدمتګار له خوا ليکل شوی. د خوشال بابا پر معرفۍ سربېره يې يو شمېر نور خټک شاعران او ليکوال هم معرفي کړي دي. دا کتاب (۳۷۲) مخه لري، خو تراوسه چاپ شوی نه دی.

۳- منتخبات خوشال خټک:

دا کتاب د سيد انورالحق له خوا ترتيب شوی او د خوشال بابا د کلام غوره چاڼ په کې شوی دی، ددې کتاب اردو ترجمه هم شوې ده او په جلا ډول چاپ شوې ده. دا کتاب ۳۲۱ مخه لري او پر ۱۹۵۲م کال د پېښور پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکيډمۍ له خوا چاپ شوی دی. په کتاب کې د بابا له کلام نه علاوه د هغه د ژوند حالات هم بيان شوي دي.

۴- د تورې او قلم خاوند:

دا کتاب محمد نواز ختک ترتيب کړی، په دې کتاب کې ټول هغه مضامين راټول شوي چې د خان علين مکان (خوشال بابا) پر زيارت باندې د يوې لويې او درنې غونډې په ترڅ کې اورول شوي وو. دا کتاب اداره اشاعت سرحد پېښور پر ۱۹۲۱م کال چاپ کړی دی. کتاب ټول (۱۸۰) مخه لري.

۵- خوشال او پسرلی:

د خوشال بابا د پسرلنيو شعرونو يو غوره ټولګه دی، چې پر ۱۹۵۸م کال په کابل کې د پښتون غږ مجلې له خوا په ۳۲ مخونو کې چاپ شوی او غ. نوري پرې يوه سريزه کښلې ده.

۶- ننګيالی پښتون:

پر ۱۹۲۲م کال په کابل کې د بابا په باب يو نړيوال سيمينار جوړ شوی و، ددې سيمينار مقالې د (ننګيالي پښتون) په نامه په ۳۳۰ مخونو کې د يوه ځانګړي کتاب په بڼه چاپ شوې دي.

۷- توريالی پښتون:

دا هم په کابل کې د بابا په باب پر ۱۹۷۱م کال د شوي سيمينار د ليکنو ټولګه ده، چې په کتابي بڼه په ۲۸۸ مخونو کې په کابل کې چاپ شوې ده.

۸- د خوشال خان ختک يو شعر:

په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېرې پيدايـيـه نه ناپديد شو

محمد اسمعيل يون — سمسورويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا پر همدې يوه بيت باندې حمزه شينواري يو تحليلي کتاب ليکلی او پر ۱۹۷۱م کال په لاهور کې د شاهين چاپخونې له خوا چاپ شوی دی، چې ۱۸۴ مخه لري.

۹- ارمغان خوشال:

ميا سيد رسول رسا دا کتاب ترتيب کړی، د خوشال بابا د کلام انتخاب دی چې غزلې، قصيدې، رباعيات، قطعې، بازنامه، سواتنامه، فضلنامه او نور په کې شامل دي، دا کتاب پر ۱۹۲۴م کال په پېښور کې د يونيورستي بک ايجنسي له خوا چاپ شوی دی. (۱۰۳۳) مخه لري او د مرحوم رسا ۱۴۴ مخه سريزه هم ورسره مله ده.

۱۰- ملي قهرمان:

استاد ګل پاچا الفت ترتيب کړی او پر ۱۹۲۵م کال په کابل کې د پوهنې په چاپخونه کې چاپ شوی دی. (۱۱۴) مخه لري په کتاب کې لومړی د خوشال بابا په باب د بېلابېلو پوهانو نظريې راټولې شوي، ورپسې د خوشال بابا پر نظرياتو (عشق، چلند او ښکار پوهنه) بحث شوی او هم د هغه د کلام بېلګې راوړل شوي دي.

۱۱- خوشال خان خټک او دده ادبي مکتب:

دا کتاب دوکتور عارف عثمانوف ترتيب کړی او پر ۱۹۸۲م کال په دولتي چاپخونه کې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. (۲۱۴) مخونه لري، کتاب درې څپرکي لري په لومړي څپرکي کې يې د شپاړلسمې او اولسمې پېړۍ د پښتو ادب تاريخ جاج اخيستل شوی، په دويم څپرکي کې د خټکو د اصل، نسب، قبيلې د خوشال ژوند دود او د خوشال د فن په هکله خبرې شوي دي. په دريېم څپرکي کې د خوشال د ادبي ښوونځي او د کتاب د اخځونو يادونه راغلې ده.

۱۲- پښتو – خوشال نمبر:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د هغه سيمينار د ليکنو او نظمونو ټولګه ده، چې پر ۱۹۷۱م کال د پښتو اکاډمۍ پېښور له خوا شوې و، دا ټولګه ۸۸ مخه لري.

۱۳- خوشال شناسي:

دا هم د ليکنو يوه ټولګه ده، چې د تاج سعيد او زيتون بانو له خوا پر ۱۹۸۰م کال په کتابي بڼه ترتيب شوې او په ۱۵۹ مخونو کې په شاهين برقي پريس کې چاپ شوې ده.

۱۴- خوشال کيست:

دا کتاب مېرمن معصومه عصمتي وردګ ليکلی او په هغه کې يې د بابا د ژوند او اثارو په باب معلومات وړاندې کړي، دا کتاب په کابل کې چاپ شوی دی.

۱۵- پښتو – خوشال نمبر:

دا د خوشال په باب د بېلابېلو ليکنو او نظمونو يوه لويه ټولګه ده چې د پښتو مجلې د ۱۹۸۰م کال په مارچ- می ګڼه کې د خوشال بابا د درې سووم تلين په درناوي، د پښتو اکيډمۍ پېښور له خوا په ۴۰۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۶- خوشال ريويو:

دا د خوشال رسيرچ سيل درې مياشتنۍ ګڼه ده، چې د خوشال د فکر و فن په باب ليکنې په کې چاپېږي، په لومړۍ ګڼه کې يې څلور ګڼې رانغاړل شوي او په ۲۷۱ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۷- خوشال ريويو:

د خوشال ريويو دويمه ګڼه کې هم دوه ګڼې راغلي دي. دا ګڼه پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې او ۱۷۹ مخه لري.

۱۸- خوشال ريويو:

د خوشال ريويو درېيمه ګڼه کې دوه ګڼې رانغاړل شوي او پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې دي، (۲۲۳) مخه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹- خوشال او جماليات:

د ډاکتر اقبال نسيم خټک اثر دی چې پر ۱۹۸۳م کال ليکل شوی دی، (۴۷۷) مخه لري. ډاکتر اقبال نسيم خټک ته په دې اثر د (پي ايچ ډي) ډگري ورکړل شوې ده. دا ليکنه دوه برخې لري، په لومړۍ برخه کې د جمالياتو بنيادي مباحث او د جمال (ښکلا) په باب د خوشال د تصور په اړه معلومات وړاندې شوي دي، په دويمه برخه کې د خوشال د فن او نظريې او د هغه په کلام کې د شعري محاسنو په باب خبرې شوي دي.

۲۰- خوشال خان خټک او د هغه د کورنۍ علمي او ادبي خدمات:

شاه جهان دا اثر د ۱۹۸۳م کال په بهير کې بشپړ کړی، (۳۰۷) مخه لري، خو تر اوسه چاپ شوی نه دی.

۲۱- خوشال خان خټک بابای پشتو شاعري:

شاه جهان دا اثر ترتيب کړی او د خوشال ريسرچ سيل له خوا پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوی دی. (۱۲۳) مخه لري، په دې کتاب کې د خوشال د ژوند او فن په باب معلومات راغلي دي.

۲۲- ښاغلی پښتون:

دا د هغو ليکنو او منظومو پېرزوينو ټولگه ده، چې د نوښار ادبي جرگې د ۱۹۳۸م کال د جون پر مياشت د خوشال بابا د ياد ورځې په مناسبت اورول شوې وې او بيا د نواز خټک په هڅه او ترتيب د ۱۹۳۸م کال د اگست پر مياشت چاپ شوې ده، دا کتاب ۸۰ مخه لري.

۲۳- اباسين خوشال نمبر:

د اباسين مجلې د ۱۹۸۷ م کال اپريل- می گڼه د خوشال بابا په باب ليکل شويو مقالو او ليکنو ته ځانگړې شوې، د ۲۱ تنو ليکوالو ليکنې او منظومې ښېلگې په کې راغلي او په ۸۸ مخونو کې چاپ شوې ده.

۲۴- خوشال خان خټک د مطبوعاتو په هنداره کې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دوو ټوکو کې پر ۱۳۵۸ل کال د کابل پوهنتون له خوا خپور شوی، په دې اثر کې هغه کتابونه او ليکنې معرفي شوي چې د بابا په اړه ليکل شوي دي. د خوشال بابا د کتابښودنو په لړ کې دا ډېر مهم کتاب دی، په لومړي ټوک کې يې چې ۲۱۲ مخه لري د خوشال په باب (۲۸۲) عنوانه مقالې او په دويم کې چې ۲۰۴ مخه لري، ۱۲۳ عنوانه مقالې او ځينې ځانګړي کتابونه معرفي شوي دي.

۲۵- ګام پر ګام له خوشال سره:

د استاد محمد اصف صميم يو څېړنيز او تحليلي اثر دی چې د خوشال بابا پر ژوند ژوره څېړنه کوي، دا کتاب پر ۱۳۷۸ل کال د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې- جرمني له خوا په پېښور کې په ۱۲۰ مخونو کې د يو زر ټوکو په شمېر چاپ شوی دی. په دې کتاب کې خوشال او کتابونه، خوشال او شاعران، خوشال د ژبې ټوپک، خوشال او قرآن، ګام پر ګام له خوشال سره او يو شمېر نور مسايل څېړل شوي دي.

۲۶ -خوشال خان د مغلو په دربار او د ادب په ډګر کې:

دا د شيرينډل ګرديوال مونوګراف دی، چې په دې کې د خوشال لنډه پېژندنه له مغولو سره اړيکي او ادبي کارنامې څېړل شوي دي. دا اثر پر ۱۳۵۲ل کال ليکل شوی، خو تر اوسه لا چاپ شوی نه دی.

۲۷- خوشالخان ختک:

دا کتاب دوست محمد کامل مومند د خان پر ژوند او کلام، پر (۱۹۵۱) م کال په اردو ژبه ليکلی دی. (۴۱۲) مخونه لري او (اداره اشاعت سرحد) پېښور، چاپ کړی دی.

۲۸- خوشال خان اور اقبال:

دا کتاب عبدالصمد خان په اردو ژبه ليکلی، دبابا پښتو اشعار هم ورسره مله دي. پر ۱۹۴۰م کال د پېښور منظور عام پريس کتابتون چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې دی، (۳۷۲) مخونه لري. لیکوال په کې ددې دواړو شاعرانو پرتلنه کړې ده.

۲۹- تعلیمات خوشال:

په دې نامه، میر عبدالصمد خان یو کتاب په اردو ژبه کې لیکلی دی، دا کتاب د عکاس پرنټرز پېښور له خوا پر ۱۹۷۸م کال چاپ شوی دی، (۹۴) مخونه لري او د خوشالخان د کلام پر ځینو اړخونو په کې څېړنه شوې ده.

۳۰- خوشال خټک کا مختصر تعارف:

دا کتاب پورفیسور پرېشان خټک په اردو ژبه لیکلی دی. د ۱۹۸۰م کال د مارچ پر میاشت د اباسین ارټ کونسل پېښور له خوا چاپ شوی دی، دې کتاب کې د خوشال پر فکر و فن خبرې شوې دي.

۳۱- پشتنو کا عظیم شاعر خوشال خان خټک:

دغه کتاب پروفیسور نعیم تقوي په اردو ژبه لیکلی دی. (۱۹۲) مخه لري او پر ۱۹۸۱م کال په تجارتي پریس ناظم اباد کراچۍ کې چاپ شوی دی. په دې کتاب کې د خوشال د ژوند و فن په باب خبرې شوي دي.

۳۲- پشتون کون؟

ښاغلي پروفیسور پرېشان خټک لیکلی او پر ۱۹۸۴م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا چاپ شوی دی. ټول ۲۲۰ مخه لري او په اردو ژبه یې لیکلی دی، په دې اثر کې د پښتنو د اصل ونسل په باب د بېلابېلو نظریو جاج اخیستل شوی او بیا د خوشال د ژوند په باب تفصیلي خبرې شوي دي.

۳۳- خوشالنامه:

دا د هغه سیمینار د لیکنو او نظمونو جونګ دی، چې پر ۱۹۸۰م کال د خوشال بابا درې سووم تلین په درناوي په اباسین ارټ کونسل کې جوړ شوی و، د امقالې په اردو ژبه دي، دا کتاب پروفیسور پرېشان خټک او خاطر غزنوي ترتیب کړی او ۲۸۰ مخه لري.

۳۴- د خوشال د کلام انګریزي ژباړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

میجر راورټي د خوشال بابا سل غزلونه او نظمونه په انګریزي ژبه ژباړلي او خپاره کړي دي او تبصره یې پرې کړې ده.

۳۵- د خوشال خټک شعرونه:

اولف کیرو او یولن هاول دپویمزاف د خوشال خټک په نوم په انګریزي ژبه د خان د شپږویشتو غزلونو ژباړه کړې ده او خپل نظر یې پرې لیکلی دی، دا کتاب **۹۸** مخه لري او پښتو اکېډمي پېښور پوهنتون له خوا پر **۱۹۲۳**م کال چاپ شوی دی.

۳۶- دوست محمد کامل، اولف کیرو او یولن هاول دپویمزاف په شریک کوشش په انګرېزي ژبه یو اثر لیکلی، دې اثر کې د پویمزاف د خوشال خان خټک په باب خپله اختلافي څېړنه وړاندې کړې ده، دا کتاب پر **۱۹۲۸**م کال چاپ شوی ، **۱۵۷** مخه لري، د کتاب په سریزه کې د خوشال بابا پر ژوند وفن خبرې شوي دي.

۳۷- په ډنمارکي ژبه د خوشال بابا شعرونه:

د ډنمارک پادري جنیزانوالډسن د بابا اته ویشت غزلونه او نظمونه په ډنمارکي ژبه ژباړلي او دیو کتاب په بڼه یې خپاره کړي دي.

۳۸- په انګرېزي ژبه دخوشالخان خټک د کلام انتخاب دی چې غزلونه، قصیدې او نور په کې شامل دي، د سي-ای بډلف له خوا په انګریزي ژبه ژباړل شوي او د استفین او زامنو په اهتمام یې پر **۱۸۹۰**م کال په **۷۴** مخونو کې چاپ شوي دي.

۳۹- لایف اینډ ورکس اف خوشالخان خټک (د خوشالخان ژوند او مبارزه):

دا یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د لاهور مېرمن خدیجه فیروزالدین د خوشال پر ژوند وفن، د **۱۹۴۰**م کال په شاو خوا کې لیکلې ده اوبیا یې وروسته پرې له پنجاب پوهنتون څخه د دوکتورا درجه تر لاسه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا لیکنه په انګریزي ژبه شوې وه، (۴۴۲) مخه لري، لومړنۍ برخه د خوشال له قوم او قبیلې، ژوند او جګړو او مړینې سره اړه لري او دویمه برخه یې د خوشال له اثارو او فن سره، دا لیکنه چاپ شوې نه ده، خو د خپل لومړیتوب او ځرنګوالي له مخې ډېره ارزښتناکه ده. دا سې ویل کېږي چې علامه اقبال مېرمن خدیجې ته د دې لیکنې سپارښتنه کړې وه.

محمد اسمعیل یون   سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

ځرنګه چې خوشال بابا یو عظیم او هر اړخیز شخصیت دی او دده ژوند او اند د هر اړخ څېړنه ډېر کار و زیار ته اړتیا لري، په لنډو څېړنو کې د هغه د ټول ژوند او فکر څېړل خورا ګران کار دی.

ما چې کله د بابا د اندو ژوند پر څېړنې پیل وکړ، نو دا راته لا زیاته ځرګنده شوه، چې بابا د پوهې او هنر یو بحر دی، لیکوال یو ازې دومره کولای شي چې ددې بحر پر یوې خوا یا یوې څپې خبرې وکړي او دزیاتو موضوعګانو له څېړنې او شننې تېر شي، هغه څه چې په دې اثر کې ما انتخاب کړې وو، هغه مې هم په لنډه او اجمالي ډول وڅېړل، ځکه ددې هرې موضوع پوره څېړل د یو ځانګړي اثر د لیکلو غوښتنه کوي. زما په دې لیکنه او هڅه کې به ډېرې نیمګړتیاوې وي او دبابا حق به مې نه وي ادا کړی. خو زما دا لیکنه لږ تر لږه دبابا له اند و ژوند سره د یوې ژورې مینې ننبه او د خوشالپوهنې په برخه کې د نورو څېړنو او پلټنو لپاره یوه هڅه او هیله ده.

خدای (ج) دې وکړي هغه ځوک چې دا اثر لولي، د خوشال بابا په باب د معلوماتو په برخه کې ورته ګټور تمام شي.

په درناوي

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۸۰ل کال، کابل

اخځلیک

۱- الفت، ګل پاچا، ننګیالی پښتون،. پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.

۲- انوارالحق، پښتو مجله، مارچ-می ګڼه پېښور ۱۹۸۰ م کال.

۳- تسنیم ګلاب، پښتو مجله پېښور، ۱۹۸۰م کال د مارچ-می ګڼه.

۴- ختک، خوشال خان، کلیات، لومړی ټوک دعلوموا کاډمي ۱۳۵۸ل کال.

۵- ختک خوشال خان، دستارنامه، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.

۶- ختک، اقبال نسیم، اباسین مجله پېښور ۱۹۷۸م کال اپریل-می ګڼه.

۷- روهي محمد صدیق، د خوشال کلیات، لومړی ټوک د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۵۸ ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- رښتین، صدیق الله، د خوشال خټک طبنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال.
۹= رفیع حبیب الله، نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۰- رفیع، حبیب الله، دخوشال خان خټک خټکنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۱- رفیع، حبیب الله، دخوشال خان خټک وصیتنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۲- رفیع، حبیب الله، دخوشال خان خټک هندکوهنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۳- رسا، سید رسول، ارمغان خوشال پېښور، ۱۹۲۴م کال.
۱۴- شینواری، حمزه، ننګیالی پښتون، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.
۱۵- صمیم، محمد اصف، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه-جرمني، پېښور ۱۳۷۸ ل کال.
۱۲-عثمانوف، عارف، ننګیالی پښتون، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.

محمد اسمعیل یون　　　　　　　　سمسورویب پاڼه

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library